

ئەفسانەيىا نەزادى كوردى د پەرتووكىين زانا و نفيسيه و ديرۆكناساندا، قەكۈلينەكا مېزۇويى - رەخنەيى - شرۇفەكارى

م. مجاهد عزيز عبدالرازاق

پشقا مېزۇو- كۈلىزا زانستىن مەرقايەتى- زانكۆيا زاخۇ- هەريما كوردستانى/ عىراق

پوختە

مەلھەتن كورد ئىك ژ كەفتىرىن مەلھەتنن رۆزھەلاتا نافىنه كوب لاندكا شارستانىيەتا كەقىن دەيتە نىاسىن، بىكۈمان گەلهك چىرۇك و ئەفسانە ل دور نەزاد و گەشەكىن و رەسمەنایەتىا قەرىزا نەزادى كوردان ھاتىنە قەهاندن، كو ھندەك زانا و نفيسيه و ديرۆكناس ب تايىمت يىن فارس و تورك و عەرەب ب مەبەست راستىيا قەرىزا نەزادى كوردى ب نەشرىنى نىشانىددەن، دا كوب رىكاكا ھندەك بەلگەيىن ئەفسانەيى د بەرگەكىن ديرۆكى و ئايىنيدا و دويىر ژ پىومەرىن لۇزىكى و زانستى بىسەلمىنن كو كورد ژ دەگەز و قەرىزا مەلھەتن توركى، فارسى، سامىيە يان ژى ژ نقشى رەكەزى ئەجىنە و ئەھرىمەن و عفترىت و ئەزىدەهاكىنە، ھەمى ھەولۇنانىن وان ژىۋى ۋىن چەندىنە كوبىنى رىكەن رەسمەنایەتىا نەزاد و شارستانىيەتا كوردان ژى وەرىگەن و بەزبەكەن و دياركىرنا نەزادى كوردى ب شىوهكىن بىكەن. ب مەرەما روھنەكىن و شرۇفەكىن و دياركىرنا ئەفسانەيىا نەزادى كوردى ب شىوهكىن ديرۆكى و زانستى و ئايىنى و لۇزىكى ئەف بابەتە ھاتىيە ھەلبىزاردەن .

بى ئاڭەھى ژ رابردووپى دېيتە ئەگەھەر ئەنگەنەدان ب داھاتى، دېئىن شانازى ب كىلىن قەبرى ناھىيەكىن، لىن گەشەكىن و بەيىزبۇونا ھەستىن پاراستىن نەتمەھى و ئازادىيە دناف مەلھەتناندا پەيوهندى ب زانينا نەزاد و ڪارىن پر شانازىيىن باب و باپىران ۋەھەيە. قەكۈلينكىن ل سەر دياركىرنا نەزادى كوردى ژ ڪارىن ب زەممەتە، چونكە ئەنجامىن ئەدىتىن شوينەوارىيىن كەقىن زانىارييىن قەبىر نەدائىنەمە ل سەر دياركىرنا نەزادى كوردى، ھەروەسا مە كوردان ژى وەك پىدۇنى خول ديرۆك و نەزادى خۇ نەكىرىيە خودان و بىيانىان ژى ژ فارس و تورك و عەرەبان ھەولۇدەيەنە ھەر تىشتەكىن جوان و ب بوھايىن كوردى كىرىنە بەھرا خۇ، و ھەر تىشتەكىن نەشرىن و ئەفسانەيى دايىنە پال كوردان و نفيسيه و ديرۆكناسىيىن مە ژى كەفتىنە ژىر ڪارتىكىرنا وان و ھەمان نفيسين و ئاخفتىن و قەكىرىانىن وان يىن دووبارە كىرىن و دناف پەرتووكىيەن خودا يىن توماركىرىن. ئارماڭ ژ قىن قەكۈلىنى ئەفە كوب پشت بەستىن ل سەر بەلگەيىن ديرۆكى و ئايىنى و زانستى و لۇزىكى و جشاڭى و ب رىكاكى

رخنه کاري و شروقه کاري درئه نجامه کن گشتگير ديار بکهين ل سهر همه موو ئهو
ئه فسانه و نهرينين شاش و دهمارگير ل دور بابهتن نه زادى كوردى ژلايي زانا و ديرۆكناس و
نقيسه رين بيانيقە هاتينه فەهاندن و گرنگى پى هاتىهدان، هەتا وەك و وينىيەكى ديرۆكى
ودرگرتى و وەك راستىيەكا ديرۆكى و ئايىنى هاتينه نيشاندان ب تاييهت ژلايي زانا و
ديرۆكناس و نقيسه رين مللەتىن دموروبەر، هەروەسا نه زادى مللەتكەن رەسەنلى خودان
ديرۆكەكا شەش ھزار سالى ژئە فسانه و چىزىرىكىن فەهاندى يېن بى بىنەما بىدەنە پاش.

ئەف قەکولىنە ھەولۇدەت چەندىن پرس و مىزارىن گۈيداىي ل دور ئەفسانەيى نەزادى كوردى بىازىرىنىت، مىنما: ئاستىن ئەفسانەيى نەزادى كوردى دەھىمپىزا دېرۋەك و زانست و لۇزىك و ئايىنى دا چەندە؟ كارىگەربىيا ئەقان ئەفسانەيىان ل سەر دىيارىكىرنا راستىيَا نەزادى كوردى و نشيىھەر و دېرۋەكناس و تاك و جقاڭى كوردى چەندە؟ ژلائىن كىشە گەزىگى ب چان ئەفسانەيىان ھاتىهدان و دەتتىهدان و ئەمگەر و ئارمانچى ژقىن چەندىي چەنە؟

په یقین سه‌رهکی: ئەفسانەيى نەزادى كوردى، ئەجنه، ئەزدەھاك، دېرۇك، ئايىن.

پیشہ کی

دبيت ل ههموو جيھانا كەفندان نەزادى هيچ نەتموهىيەكى ب قەبارى نەزادى نەتمەوا كورد نەكەفتىتە بەر پىلانا شىواندىن و نەرينىن شاش و ئەفسانەيى و بن بنهما، ديسان دبىت هەر ژ دەستپېكى دېرۈكى تا نەزادى هيچ مللەتكەكتى دى يىن خودان ئاڭنجى جوگرافى و وەلاتەكى بەرنىاس ب قەبارى نەزادى مللەتنى كوردى بەر پىلىئىن رەشىئىن دوزمنان ژەشارتن و پەرەدپوشىكىن و بەرجاڭ خىتنى نەكەفتىت، لەورا دەقىيت راستىيا نەزادى كوردى بەھىت ديارىكىن و بەلگەيىن زانسىتى و دېرۈكى و لۆزىكى و ئايىنى برىيارى ل سەر فى بابەتى بەمەن نەك ئەفسانەيىن داراشتى و جىزۈكىن فەھاندى و نەرنىن شاش.

ب دریزاهیا دیرۆکەن کوردستان گورهپانا شەر و ململانى يا دولەتىن داگيركەر و هەڤر بۇويە كو ھەتا ئەقرو ژى يا بەردەوامە، ھەر ژ سەرەدەمین ھەقندىا كورد و کوردستان توشى چەندىن ھەوەيىن دېنە و تالانكەر و ويغانكەر بۇويە ژلایى مللەتىن داگيركەر مينا ئەكەدى و بابلى و ئاشورى..، ھەتا دەگەھىتە زەينەفۇونى يۇنانى سەرکردى لەشكەرى دەھ هزار شەرقانان بەرهەف وەلاتىن ڪاردۆخىيان، ھەرەوسا كورد و کوردستان نىزىكى دوو هزار سالان ژلایى ئىمپراتورى و دولەتىن ئەخمينى و ساسانى يىن فارسى و تۈركمانىن سەفحەسى يىن قىلىش، نىزىكى شەش سەد سالان ژلایى دەستەھەلاتدارىن عەربى و نىزىكى حەفت سەد سالان ژلایى تۈركىن سەلچوققى و ئۆسمانى قەھاتىيە داگيركەرن و بىرەتەرن، دەتونغا ھەۋچەرخدا ژى ژلایى پېنج دولەتىن داگيركەر دەستەھەلات لىن ھاتىيەكەن كو سىت ڦاقان دولەتان بىشتى ھەنكىچىھانى ئىككى يەيداپون ب تايىھەت تۈرك و فارس و

عهرب، ژیهر قىچىندى نه جەنلىقىن تۈرك و فارس و عەرەبان ژ مەزھەبىن شىعە و سوننە مينا مەسعوودى، كولھىنى، راغبئى ئەسپەھانى، ئەبى ئەلشىخ ئەلئەسبەھانى، ئىبن عەساكىرى دىمەشقى، قەزوينى، ئەبو حامدى غەزالى، ئىسماعىل حەققىن خەلودتى، فىردوسى، حەسەن بەگىن رۆملو، ئەسەكەندەر بەگىن توركىمان، مەلا جەلالى مولجەم، نقيىسىھەرى عالىم ئاراى سەفەوى ھەتا وەكىو نقيىسىھەرىن ھەقچەرخ ئەحمدەدى كەسرەھەرىن تەبرىزى، رەحيم زادەيىن سەفەوى، عەبدۇلەمۇھىسىن نواقى، حسېن مەكى، عەلى دەھقان..، ب چاھەكى كىيم بەرئ خو بەدن كوردان و ب دز و جەرددە و رىيڭر و ياخى و تاغى و توغىيان و فيتنە و فەساد و شەرانگىز و شىت و كەمئە و نوقسان ل قەلەم بەدن و نەزەدى كوردى ب چىرۇك و سەرەتايىن ئەقسانەيىن بىنەما مينا ئەجنه و ئەھەريمەن و ئەزدىيەك و زمانى كوردى ب زمانى دوزەخىيان ۋە گىرىدىن و دىگەل قىچىندى نەزەدى خو ب پالەوان و نەفييەن پەيامبەران و زمانى خوب زمانى بەھەشتىيان بەدن نىاسىن.

لى بەلگەيىن دېرۋىكى و ئاركۇلۇجى بەرسىشا ۋان چىرۇك و ئەفسانەيان دەن و ب خەيال و گۇتنىن بىنەما دزانن و بۇومە ديار دكەن كىو نەزەدى كوردى بۇ بەرى زىدەتەر ژ پىنج ھزار سالان دزقىرىت و كورد و كوردىستان ھەر ژ دەستىپىكى ھەبۇونا مەرقۇقايدىتىن ھەبۇونىھە و خودان دەھان شارساتانىيەتىن دېرىن و مەزن بۇونىھە مينا شارساتانىيەتە گۇتى، سوبارى، لولوبى، ڪاشى، مىتانى، ئورارتى، مىدى..، و زانايىن شوينەوارناسىيىن مينا رالف سولىكى، بىرىدود، دكتور ستوارد، دكتور كۆلۈن رىنغر و گارودى سەرەدانا كوردىستانى كىرىنە و ھزار مىردد و چارستىن و گۈندى چەرمۇو و دەرىيەندى گاوار..، بەلگەيىن زىنдинە سەر ئەقىن چىندى، ھەرەتسا دانپىدا ناپەرتۇوكىن پىرۇزىن ئايىنىن قورئان و تەھورات و ئىنجىل و ئاقىيىستا ب راوهەستانا كەشتىا نووھن پەيامبەر ل سەر ئاخا كوردىستانى و چىايىن پىرۇزى جودى و ئاراراتى و پەيدابۇونا لاندكا دووين يا مەرقۇقايدىتىن بەلگەيىن فېرى و پەشنىڭدارن ل دۇر ئەقىن بابەتى.

وەكىو يَا ئاشكرا عەرب پىتكەراتى ئىتكى يى ئىسلامى نە كۈل بەرى ھاتنا ئىسلامى كەلەك گۈنكى ب نەزەدناسى و نەزەدگەرایىن دايىه، كىو نەزەد فۇرمەكە ژ فۇرمىن گۈزازشتا دېرۋىكى و بەلگەيىن ھەبۇونا ھەستى دېرۋىكىيە ل دەف عەرەبان، بىشتى ھاتنا ئايىنىن ئىسلامى سەرەتى گۈرنىگى نەدان ب چىنایەتى و نەزەدپەرسىتىن، ھەرەتك پەيامبەر(س.خ) دېئىزىت "نەزەدناسى زانىنەكە ج مفا نىنە و نەزانىنەكە ج زيان نىنە"، بەلىنى پاشتى و دەغەرە پەيامبەرى راستەخوا جارەكادى گۈنكى ب نەزەدناسى و توماركىن و

دئهڻي ڦه ڪوليني ڏا رڀا زا شروٽه ڪرنا رهخنه يي يا هاتي بكارينان، ڪو زانياري و دهقيئن ديرٽه ڪى ييڻ دناف ڙيده راندا ييڻ هاتينه دارشن و پاشان ييڻ هاتينه هه ڦه ڪرن و شروٽه ڪرن و رهخنه ڪرن.

ئەف قەكۈلینە ژ دوو تەھەران پىڭ دھىت، دىگەل پۇختە و پىشىگۈتن و دەرئەنچامەكى.

دتهوههی ئىكىن دا: بەحس ژ تەفسانەيى نەزەدى كوردى دېرتووکىن زانا و نشيىھەر و دىرۋەكتەسىن بىيانىدا هاتىيە كىرن، ئاماڙە ب دەق و گۇتنىن زانا و نشيىھەر و دىرۋەكتەسىن نەزەدى كوردى درېرىن بۇ تەجنه و ئەزىدەھاك و ئەھرىيمەنەن هاتىيەدان، نەرين و نشيىسەنین وان يېئن تەفسانەيى د تەرازويا ديرۋەك و لۇزىك و زانست و ئايىنى دا هاتىيەن قارچاركىرن و هەفچەركىرن و شەرقەكىرن و دەخنةكىرن.

دتهوههی دووییت دا: به حس ژئه فسانه هیا نهزادی کوردي دپه رتووکیین زانا و نشیسه هر و دیرۆکناسین کورد دا هاتیه کرن، ئاماژه ب بوجون و نهرينین وان هاتیه دان ل دور ئه فسانه هیا نهزادی کوردي، هه رو هسا ئاستن کاريگه ربيا نهرين و هزر و نشيسيين نشيسيه رين بياني ييٽن ده مارگير و رهنگ شه دانا وان ل سه ر نهرين و هزر و نشيسيين و په رتووکیين نشيسيه رين کورد ده باردي ئه فسانه هیا نهزادی کوردي هاتیه به رچا فکر ن و شرهه گرن و ره خنه گرن.

تەھۈمى ئىكەن: ئەفسانەيىا نەزەدئى كوردى دېھرتوو كىين زادا و نشيھەر و دېرۋەكناسىيەن بىيانىدا ل دەستپەتكەن پىدىغىيە ئاماژە بىشىن چەندى بەھىتە دان كەو باپەتى ئەفسانە يىكىرنا نەزەدئى كوردى خلۇن و خەيالەكە بىزازكەرنى يە بەلكو راستىيەكە دېرۋەكى يَا تالى و ژەھەركىرىيە كەو وەك پېرۋەزىيەكى دەھىتە دېتن ب دېرىۋەزەيىا قوتاغىيەن دېرۋەكىن ئەللىي نشيھەر و

دیرۆکناسین بیانیقە و ب تایبەت يىن فارس و تورك و عەرەب ھاتىيە ئەنجامدان، ئەۋۇزى پرۇزى شىۋاندىن و شەيتانىكىرن و نەشريينكىرن و شىلىكىرنا و ئىنەيىن نەزاد و نەتموھ و تاڭىن كوردىيە ب ئارمانجا ڙىپىن و ڙناقېرىن ديرۆك و كلتور و ئەدەب و زمان و شارستانىيەتىن كوردى.

نەزادى كوردى و ئەجنه: ئەم دشىن ب بىردوزا ئىسرائىلى ناڭ بىكەين، چونكە ئىشىسىر و ديرۆكناسان دەھگىرانا ئەڤىن بابەتىدا پشت بەستن يا ل سەر راھەكىرنىن تەھۋاتنى و ۋەھگىرانىن تەلمۇودى و ئىسرائىلى كىرى، ئەف بىردىزا ئەفسانەيىي تا وى ئاستى يا سادىيە ژىرى و لۆزىك بەيچ رەنگەكىن نەشىت باوهرىي پى بئىنېت، دېرتۇوکىن ديرۆكناس و ئىشىسىراندا و ب تاييمەت پەرتۇوکىن كەلتۈرى عەرەبى و فارسیدا گەنگى بىقى بابەتى هاتىيدان، لەدەپ ژىلەرىن تا نەما ل بەر دەست ئىكەم ديرۆكناسى گەنگى ب ۋەھگىرانا ئەڤىن بىردوز و سەرھاتىيەن داي و د پەرتۇوکا خودا توماركىرى، فەدگەريت بو ديرۆكناس و خەبەرناس و جوگرافىنەسى موسىلمان ئەلمەس عەسۈودى^١ ٣٤٦ مش مەرىيە، دېرتۇوکا خويا (مرجو الذهب)دا بابەتى بىقى رەنگى فەدگەوھىزىت: "ومن الناس من الحقهم ياما سليمان بن داود عليهما السلام حيث سلب ملکه ووقع على إمامه المنافقات، الشيطان المعروف بالجسد، وعصم الله منه المؤمنات أن يقع عليهن، فعلق منه المنافقات، فلما رد الله على سليمان ملکه ووضع تلك الإماماء الحوامل من الشيطان، قال: أكردوهن إلى الجبال والأودية، فربتهم أمها THEM، وتناسلاوا، فذلك بدء نسب الأكراد" (المسعودي، ٢٠٠٥م، ص ٩٦؛ العاملى، ١٤٢٤هـ، ص ٣٥؛ العمري، ١٩٧١م، ص ١٢٣).

ئانکو: "هندەك كەسان ئەف چەندە گۈرۈدەي ب كەنیزەكىن سولەيمان كورى داودىي (سخ) كو دەمەن سليمان پەيامبەرلى مولىكى خۇ ژ دەست داي، ئەجنه يان ژى شەيتانى بەرنىياس ب جەسەد چۈوييە دەف كەنیزەكىن وي يىن دوو روى، خۇدۇ ئەقزىنەن وي يىن

مەسۇوودى: ئەبى حسن عەلى كورى حسین كورى عەلى ئەلمەس عەسۈودى يە، نەزادى وي فەدگەرېتەقە بۆ ئىلک ژەمقالىيەن پەيامبەرلى (سخ) يىن بىا گرمان كو ئەۋۇزى عەبدۇللاھى كورى مەسۇوودى يە، ژ بەغدايىن بىن پەيدا و مەزن بۇوى، ئىسوو مەرمەن بەدەستقەئىنانا زانستى سەرەدانا كەلەك جەھان كەرە، وەك وەلاتىن فارس، ئازىزىياجان، ئەرمەنیا، ئاران و كەلەك ھەرىم و وەلاتىن دى، ل دوماهىيەن ل مىرى بىن ئاكىنجى بۇوى و ھەر ل وېرىزى ژى يىن مەرى (٣٤٦ مش / ٩٥٧ز)، خودانى چەندىن پەرتۇوکانە، سەبارەت مەزھەب و رىياز و ئايىدولۇزىيا وي جىاوازىيە ھەمى دنابىغا زانىيائىدا، هندەك ب مۇعەتمىزىلى و هندەك ب شىعەيەكىن مۇعتەزىلى و هندەك ب شىعەيەكىن ئىمامى و هندەك ب سونىيەكىن شافى مەزھەب د ھەزمىيەن. (الذهبى، ١٩٨٣م، ص ٥٦٩؛ المجلسى، ١٩٨٣م، ص ٣١٠؛ السبکى، ١٩١٨م، ص ٤٥٦؛ ابن النديم، ١٩٩٧م، ص ١٨٨؛ ياقوت الحموي، ١٣٣٦هـ، ص ٣٤-٣).

باودار پاراستن، و گهنيزهكين وی یيتن دوو روی ژ شهيتانی ب حال گهفتنه و زاروک بوون، دهمت خوداين مهزن مولك و دهستهه لاتا سليمانی بُو زفرايندي، ئهو گهنيزهكين ژ شهيتانی ب حال گهفتنه و زاروک بوون، سليمانی گوت: ئهوان بدھرئيختن (اکردوهن) بهرهف چيا و نهالان، دهيكين وان ئهو زاروک بخودان كرن و مهزن بوون و هفتيزني دكھل ئيکرن و دويندە بُو وان پهيدابوو، بقى رهنگى قهيرزا دويىندها كوردان ژوان دهدكەفيت".

ههروههك مه ل سهري ئاماژه پيّدائي كوهف بيردوزه ژ بيردوزه گيسرائيلىنه و ب ئهگەردەكى زور مەسعودى ئهف چەندە ياز ۋەگىران و سەرهاشىيەن يەھوديان وەرگرتى، بەلنى ل دهمت دارشتىنا سەرهاشىيەن هندەك گوھرانكارى د شىوازى دارشتىنا وىدا ييتن ئەنجامداین و يال سەر زېدەكى، چونكى ھەمان چىرۇك و سەرهاشى د پەرتۈوكا تەلمۇودا يەھوديان (Gittin 68b) دا ھاتىيە:

"دھمئ ئهو ئەجنه ياخود شەيتانى بناقى ئەشمەدai داخواز ژ پادشا سليمانى پەيامبەر كرى كو گوستىلە خو ياناقى خودى ل سەر ھاتىيە نكراىند بىدته وى بەرامبەر ۋىن چەندى ئەم دى ھيزا خو نىشا وى دمت، و دھمئ پادشا سليمانى گوستىلە خو دايىت ئەشمەدai ھاقيت دەقى خو داعира و گەلەك مەزن بۇو تا وى رادەي پەرەكى خول ئاسمانا دانا و ئىك ل سەر ئەردەي و پادشا سليمان نزىكى چوارسىد پارسەنگان ھاقيت و خو ئينا سەر وىنەيى وى و ل جەن وى ل سەر تەختى پادشا ھەيىت دانىشت، سەرهاشى بەرددوام دېيت و دېيىت: پاشان ئەشمەدai شەيتان چوو دەف ژنگىت پادشا سليمانى و دكھل وان نىشت، گومان لىدەف حەكيمان پەيدابوو كا ئەفە پادشا سليمانە ياخود نە، ب رىكاكا هندەك ژ ژنگىت وى ھاته تاقيىكىن دا پىت وى بىبىن كا ييتن مەرقانە يان ئەجنه يانە، بەلنى خىزانىيەن وى بەر سەف دا و گوت هەرددەن گوردىيان دكەتە بەر پىت خو زېرەندى ئەم نەشىيەن پىت وى بىبىنەن، بەلنى ل دھمئ ئەشمەدai ھەولدىاي بچىتە دەف نەقىنا دايىكا سليمانى بخۇزى، ل وى دھمى ژېر رەوشتى وى يىن نەجوان بُو وان دياربىوو كو ئەفە نە پادشا سليمانە، بقى رەنگى پادشا سليمان دزقريتە سەر تەختى دەستهه لاتىن و ئەشمەدai شەيتان درەقىتە چىاى، سليمان ژ ترسا وى بەرددوام شىست كەسان وەكىو زېرەغان ل دموروبەرى تەختى خويىن دەستهه لاتىن دادنىت". چىرۇك بىدۇماھىك دەيىت بىيى كو چارەنۋىسى قان خىزانىيەن پادشا سليمانى بھېتە دياركىن يىن كو ئەشمەدai ئەجنى چۈويە دەف نەقىنا وان. (Koren, Steinsaltz, Gittin 68b:15_19)

ھەروهسا ئىك ژقان ناقىن ئەجنه يان كو ناقى وى دفان بەشىن تەلمۇودى دا دەرىازدېيت بناقى كوردىاكوسە (Kordayakos)، كو ب شەيتان يان ئەجنه بىن ئەگەرى توشبوونا جورە شىتى يان نەخوشىيەكى دەيىتە نىاسىن. (Koren, Steinsaltz, Gittin 67b:11)

دبيت ژيهر نيزىكاتىيا ئەقى ناقى دىگەل پەيشا كورد كاريگەرى و دەرفەت بۇ
هندەك نقيسەرەن دەمارگىر و نەزاد پەرسىت دروستكىرىت كۆ ئەقى چىروك و سەرهاتىيا
ئەفسانەيىا بىن بىنهما بىدەنە پاڭ نەزادى كوردى.

• چەند سەرنجەڭ:

- لدويف ۋەگىرانا مەسعوودى و پەيشا (أكردوهن) و گىريدىانا وى ب كوردان ۋە، دېيت سلىمان پەيامبەرى زمانى عەربى زانىبىت و پى ئاخفتىت، لىن لدويف بەلكەيىن ديرۆكى و ئايىنى زمانى سلىمان پەيامبەرى زمانى عىبرى بۇويه نەك عەربى، و ئەف پەيشە بەيج رەنگەكىن ھەتا ب زمانى عىبرى ژى د تەلمۇود و تەوراتى دا نەھاتىيە. پرسىيار ل ۋېرى ئەقەيە مەسعوودى و نقيسەر و ديرۆكناسىيەن ئەف بابهەتە ۋەگىرای ئەف پەيشە ژ كېشە ئىنايە؟ بىكۈمان پرسىيار دى مىنيت بىن بەرسى، چونكى د تەرازۇيا ديرۆكى دا ژ ئاخفتىن و ئەفسانەيەكاكا ۋەھاندىيا بىن بىنهما زىددەر ژى ناھىيە خواندىن.
- وەكىو يَا دىيار سلىمان پەيامبەر دەستەللاتا گىرای دنابېھرا سالىئن (٩٢٢-٩٦١ ب.ز)، (موسکاتى، ١٩٨٦م، ص ١٤٣) يان ژى دنابېھرا سالىئن (٩٢٨-٩٦٥ ب.ز)، (مالمات، تىدمۇر، ٢٠٠١م، ص ٢١٦). د هىچ ژىددەرەكى ديرۆكى يىن باوهەرىيەرى دا نەھاتىيە كۆ دەسمەللاتا سلىمان پەيامبەرى گەھشتىتە هەندىستان و ئەوروپا، بەلكو سلىمان پەيامبەرى نەشىايە دەستەللاتا خول سەر شاهنشىينا ئارامىييان ژى بىسەپىنيت ل سوريا كۆ هەفسونرىن شاهنشىينا وى بۇون ل ئورشەليمىن، چەوا شىايە سوريا ۋە كەمەت كۆل وى دەمى نىشەكاكا باكوري وى زلاين حىسى يىن زلهىز دەستەللاتى لىن دهاتەكىران، چەوا شىايە مىزۇپوتاميا كونترول بىكەت كۆ ئاشورىيەن زلهىز دەستەللات لىن دىكىرا، چەوا شىايە بەيىت كوردىستان كۆ گۇتى و مىدىيەن چەلەنگ و پالەوان دەستەللات لىن دىكىرا.
- زوربەيا ديرۆكناس و نقيسەران پشت بەستىنى ل سەر بوجۇونا ديرۆكناسى عەرب مەسعوودى دەكەن ل سەر بابهەتى ئەفسانەيىا نەزادى كوردى و گىريدىانا وى ب ئەجنبىيان ۋە، لىن ب دىتنا ۋەكۈلەرى ئەف چەندە نەرينەكاكا شاشە چونكە:
- مەسعوودى دەمىن ئاماژى ب ئەقى بابهەتى دكەت ل دەستپېككاكا ئاخفتىنا خودا دېيىزىت (ومن الناس من الحقهم) ئانكى هندەك كەسان ئەف چەندە گىرىدايە بىشى بابهەتىقە، كەواتە ئەقە نە بوجۇونا وىيە بەلكو وى يا ژ هندەك كەسان ۋەگىرای.
- مەسعوودى نەك ئەف گۇتن و سەرهاتىيە بىتنى ۋەگىرایە بەلكو ئاماژە يا ب چەندىن بوجۇونىن دىزى داي، بونمۇونە هەر د ھەمان پەرتۈوک دا (مرجو الذهب) ل دەستپېككاكى دېيىزىت: "بەلىن دەربارە رەگەز و جورى كوردى جىاوازىيا ھەي دنابېھرا خەلکىيدا ل سەر دەستپېككاكا دەركەفتىنا وان، دېيىزىت هندەك كەس قەمدەرىن بۇ رەبىعە كورى نزارى

کوری مهعه‌د کوری عه‌دنان^۱ ههروهسا دبیزیت هندهک که‌س زی قه‌دگه‌رینن بُو موزه‌ر
کوری نزار^۲ ههروهسا دبیزیت هندهک که‌س قه‌دگه‌رینن بُو سه‌سعه‌هیئن کوری نزاری
کوری مه‌عده، ههروهسا قه‌دگه‌رینن زی بُو نه‌فیئن ئه‌سفه‌ندیار و مه‌نوچه‌هر، کو ئه‌فه
فارس‌بوبون.

- ههروهسا هه‌ر دهه‌مان په‌رتووکدا دبیزیت هندهک که‌س دبینن کو ره‌گه‌زی کوردان
قه‌دگه‌ریت بُو بابه‌تن چیروکا که‌سین زیه‌ر زوح‌اکی زوردار ره‌قین و به‌ردف چیا چووین.
(المسعودی، ۲۰۰۵م، ص۹۶)

- ل چیئری دیاردبیت کو مه‌سعوودی بئن دوو دلی لدهست پیکنی ئه‌ف گوتینن کو نه‌زدی
کوردان بُو ره‌گه‌زی عه‌ربان دزفرینن دپه‌رتووکا خودا ییئن دارشتی و تومارکرین، پاشان
ئاماژه ییئن ب ۋان ۋەگىرلانان ڭىرى ییئن کو نه‌زدی کوردى بُو فارس و سه‌رهاتیئن
ئه‌فسانه‌بیی و خەیالی ییئن بئن بئن دزفرینن.

- ئه‌گەر ئەم هویرتل بابه‌تى بئنیرین راستييا بابه‌تى ل سەرى مە ئاماژه پېيداى دى بوومه
دياردبیت، کو مه‌سعوودی پشتى دارشتتا ۋان ھەمى ۋەگىرلانا دهه‌مان په‌رتووکدا
كومىيەندا خول سەر ۋى بابه‌تى ددەت و نەرينا خول سەر نه‌زدی کوردى ديار دكەت
ددەنی دبیزیت: ”ئه‌ف چەندىا مە گوتى دەربارەدى ڪوردان ئەوه ياز ھەميان بەرپە لاقتر دناف
خەلکىدا، و ياخشى دەربارەنى دەنەنە دويىنەدا رەبىعە بن نزار“
(المسعودی، ۱۹۷۳م، ص۱۲۴)

- بىن چەندى بۇومه دياردبيت کو ھەر نەرين و بوجوون و چیروکە كا ئه‌فسانه‌بیي و
دەمارگىر و لايەنگىر ھەبىت دەربارەدى نه‌زدی ڪوردان مه‌سعوودى گۈرنگىيىا پېيداى و
دناف په‌رتووکىيەن خودا ياخشى دەربارەنى دەنەنە دويىنەدا رەبىعە بن نزار بُو ره‌گه‌زی عه‌ربىي بىيى
گوھدانان راستى و نەراستييا بابه‌تى و بىيى کو ھىچ بەلگەمەيەكى بُو ئاخفتنا خو بىنيت،
کو ئه‌ف چەندى زى دەرمارگىرى و نەزىاد پەرسىتىيا ناڭبىرى ديار دكەت ۋە گۈرنگىدان و
بلندرىن بەھاين نه‌زدی گەللى عه‌ربىي بەرامبەر نه‌زدی گەللى سەتملىكىرىن ڪوردى.
بەلگە زى ل سەر ۋى چەندى مه‌سعوودى دهه‌مان په‌رتووکدا پشتى ستايىشىكىدا
عه‌ربان، ب رىكاكارائىنانا ھونەرئ گشتاندىن سەخلەتى بئن ئەدەبى ددەتە پاڭ ڪوردان
و ڪوردان ب بئن ئەدەب دەتە نىاسىن (الفظاظة). (المسعودی، ۱۹۸۲م، ص۱۲۱)

^۱ ھوزه‌كە بۇون ل دەقىقا رەبىعە ل دەمۇرۇپەرىن مۇوسل.

^۲ ھوزه‌كە بۇون ل دەقىقا موزىر ل دەمۇرۇپەرىن رەقە.

هەرچەندە هەندەك كەس دېيىن کو ناهىيەتە چاھەرىكىن ئەف سەرھاتى و قەگىرانا ئەفسانەيى زلائى زانايەكى وەك مەسۇوودى ھاتبىتە نشيسين و گوتىن، ژىھەر ھوبىبىنا وى دەقەگىراناندا دا کو ژ مەززە زانايەكى وەك ئىمامەن تەبەرى ھوپىر تر بۇوە دەقەگىراناندا، (حەممە كەرىم، ۱۸، ل ۲۰۱۳)، ھەروەسا ژىھەر ھەزرا وى يَا موعتەزىلى، کو يَا ئاشكرايە لىدەف موعتەزىلىيان پىۋەرئى لۇزىكىن ل سەر ھەمى پىۋەرئىن دىتە دايە کو ھەر بابەتەكىن ئەفسانەيى و ھەقدۈز بىت دەگەل لۇزىكىن پەسەند ناكەن. بەلكو گومانا قىچەندى ئەفسانەيى ل سەر پەرتۇوکا وى ھاتبىتە زېدەكىن ل دەمى دېمەن کو ئەف قەگىزانا ئەفسانەيى ل سەر پەرتۇوکا وى ھاتبىتە زېدەكىن ل دەمى پەرتۇوکا وى بۇ دەمەكى درىز بەستىنلىقىسى ل ئەھەرپۇجا بجه مائى. (حەممە كەرىم، ۱۸، ل ۲۰۱۳)

• جه ختکردن و گرنگیدان ل سهر عهربى بونو و فارسى بونا کوردان و دارشتنا
جه ندين چيروك و سمه راهاتيین ئەفسانه يى و به لىگەين نه جقاکى و نه زانستى و نه
لۇزىكى درئەنجامىن هەفرىكىيا دناقبەرا عهرب و فارسانە ل سەر نەزادى کوردى، کو
ئەف هەفرىكىيە هەر ژ دەستپېتىكا چەرخىن مشەختىدا ل دەمن باڭ دەستبۇونا
رموشەنبىرىيەتا ئىسلامى دناقبەرا عهرب و فارساندا پەيدابۇو، کو ب بزاڭا شعوبىيەت
(الحركة الشعبية) دهاته نىاسىن، کو گرنگىتىرين رەنگدانەۋەيىا ئەقىن هەفرىكىيە
شىلىكىن و شىواندنا رەڭەز و نەزادى ئىكتىربۇو، هەرومسا دووباتىكىن بۇو ل سەر قىن
چەندى ئايا رەڭەز و نەزادى كى ژقان مللەتان بەدارتەرە و ئايا نەزادى کوردان
فەدگەرىتەۋە بۇ سەر كى ژقان هەردوو نەتەمەيان، و ئەف هەفرىكىيە دېبىيە شىعرەكىيدا
دەھتە دىتن و سۈندى شاعىرى كىرىھ بەلگەن يشتراستكىرنا بایتى:

ل عمرک ما کرد من ابناء فارس ولکنه کرد بن عمر بن عامر سویند ب ژیاناته کورد نه فیین
فارسان نینه به لکو کورد کوری عمه هری کوری عامرن (ابن منظور، ۱۴۱۴هـ، ص ۳۷۹)؛
الدوري، ۱۹۸۰م، ص ۹-۱۲).

- هەرودسا ئەف سەرھاتىيىا ئەفسانەيى ب گەلەك شىۋاۋازىن دىزى ھاتىيە فەگىران، كۆزلايىن گەلەك نشيسيەر و دىرۈكىناس و زانايىن ئايىنى و ئەدەبى ۋە بتايىمەت يېن عەرمەب و فارس ژەزەھەب و ئەدەپياتىن سوننە و شىعەيان گەلەك ھەۋىدانلىرىنە داكو رماج و باورى و شەرعىيەتنى بىدنە ئەفان سەرھاتى و گۇتنىن خوبىن ئەفسانەيى دايىنە پال ئايىنى و دىرۈكى و بۇ قىن مەرمەنچى چەندىن تىكىست و فەگىرائىن ئايىنى و دىرۈكى و ئەدەبى داراشتىنە:

بۇ نموونه: ژ هزرمەند و ئەدیب و زانایین ناقدارىن سوننە مەزھەب راغبى ئەسەھانى كو سالا (٥٠٢م) مىرىھ، ژ ئىمامى عومەر (رخ) فەرمۇودىيەكى بىن بىنەما ژ زارەقى پەيامبەرى خودى (سخ) ل دور ئەقى بابهى قەدگوھىزىت بىن رەنگىن ل خوارى:

"ذكر أن عمر بن الخطاب رضي الله عنه روى عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال: الأكراد جيل الجن كشف عنهم الغطاء، وإنما سموا الأكراد لأن سليمان عليه السلام لما غزا الهند سبى منهم ثمانين جارية وأسكنهن جزيرة فخررت الجن من البحر فواقعون حمل منهم أربعون جارية فأخبر سليمان بذلك فأمر بأن يخرجن من الجزيرة إلى أرض فارس فولدت أربعين غلاما فلما كثروا وأخذوا في الفساد وقطع الطريق فشكوا ذلك إلى سليمان فقال أكردوهم إلى الجبال فسموا بذلك أكرادا." (الراغب الأصفهاني، ١٩٩٩م، ص ٤٢٦)

ئانكى "عومەرى كورى خەتتاب (رخ) ژ پىيغەمبەرى (سخ) قەدگوھىزىت و دېتىزىت: هندىكە كوردن ژ نىشنى ئەجنانە و خودى پەرەدە يىن ل سەر وان لاداي، و ژىھەن قىن چەندى ب كورد ناڭكىرىنە ژېھەركۈل دەمىن سليمان پەيامبەرى (سخ) ھېرىش بىرىھە ل سەر هندى ھەشتى كەنیزەك ئىخسیرىكەن و ل دورگەھەكىن ئاڭنەجىكەن، ئەجنه ل دەريايىن ھاتنە دەر و چۈونە دەف وان و چەل ژوان كەنیزەكان ب حال كەفتەن، ئەف دەنگوپاسە كەماندە سليمانى و بىپاردا كو ئەو ژ دورگەھەن بەھىنە دەرئىخستن بو ئەردى فارسان، ھەر چەل كەنیزەكان زارۇك ھەبۈون، ل دەمىن ھەزمارا وان زىيدەبۈو و خرابىكىرىن و رىڭرى كرىن، لەدەف سليمانى سکالا و گازنە ژىھاتەكەن، ئەوى گوت بەرى وان بىدەن چىا و نەھالان، بىن چەندى بناقىن كورد ھاتنە بناقىكەن."

ھەروەسا دىگەلەك ژىيدەراندا ھاتىيە كو دىكەقىندا سليمان پەيامبەرى دەستتەھەلات ل سەر بونەورىن سەمير وەكى ئەجنه و مەچىتىر و دىيۇ و پەريياندا ھەبۈو، و دىن فەرمانا

د زانىتىن فەرمۇودەناسىيىدا ئەف جورە فەرمۇودىيە ناھىيەتە ودرگەرن و ب ئىسرائىلىيات و دروستكىرى دەھىتە قەللم دان، چۈنكە يا بىن سەنەددە، راغبى ئەسەھانى ديارنەكىرىيە كا ئەف فەرمۇودىيە ژ كى و مرىگەتىبە بەلكو بىتى بىن گوتى (ذىكى) ئانكى دەھىتە گوتى، دېتىزىنە قىن چەندى (صيغە التمريض)، و يا بەرنىياسە كو ھەر فەرمۇودەكە بىن سەنەدبىت د زانىتىن فەرمۇودەناسىيىن دا ب دروستكىرى و ئىسرائىلىيات و درمو دەھىتە ھەزمارتن، زانىتىن ناقدار ئىن حەجمە ئەلەھىسقەلەن پەرتۈوكە خويا بناقى (التلخيص الخبر) دا ل دور ئەقى بابهى دېتىزىت: "ئەو قەگىرانتىن كەسانىن بىن دىن و زەنادىق چىدەكەن سەنەدا وان ديارنەكىرىنە و نەدىيەنە پالىچ قەگىرا، قەبولكەن و باومرى ئىينان ب فەرمۇودە و قەگىرانتىن بىن سەنەند نە ژ كارىن كەسانىن ژيرەند و ھەزرقان و بىر تىۋە، ھەروەسا پاشت بەستن ل سەر قەگىرانتىن بىن سەنەند نەميا ژ ھەزىيە بىن ھەر كەسىن پىچەكىن ئەف زانست و زانىتىن لەدەف ھەبىت". (ابن حجر العسقلانى، ١٩٩٥م، ص ٦)

ویدابوون، دبیژن رۆزهکىن سلیمان پەيامبەرى پىنج سەد ئەجنهىين جەئى باوەرىن لىدھەف وى هنارتىن بۇ ئەوروپا و ئىفرەتچە داکو بچىن بۇ وى پىنج سەد ڙ جوانترىن كچان ڙ ڦى مەمەلەكتىن بئىن، بۇ وان ئەجنهىان نەبوو ب زەرەنەفە هەتا وەك و ھەزما رەدست نىشانىكى دەگەل خو بىين. ئەجنان ڙى دەست ب ئەركىن خويىن مەزن كر ئەۋۇزى چوون ل ئەوروپا گەريان و پىنج سەد كومكىن و بەلئى لىدەمن ۋەگەريان دا بۇ شاھنىشىنا ئورشەلىمىن دزانىن كو شاھىن وان سلیمان پەيامبەر ل سەر دەستەھەلاتىن نەمايە ڙ ئەگەرى مەنزا وى، دەقى رەوشادەپرەزدا ل سەر ئەجنهىان پىدىقى بۇو بىريارى بەدەن ل سەر ۋەگەراندىن وان كچان بۇ مالىئىن وان ل ئەوروپا، يان ڙى هيلانى وان لىدھەف خو، ۋېرکو كچىن گەنچ خو دناف چاھىن ئەجناندا كربوو، ئەجنان بىراردە لىدھەف خو بەلەن و كرن ڙنگىيەن خو، زارۇكىتىن جوان ڙوان ڙنان ھەبۈون و ڙوان زارۇكان ڙى نەشقەك پەيدابوو ئەۋۇزى نەشقىن كوردانە. ۋەگەواستىيە ڙ: (كان، ٢٠٠١، ص ٩؛ خەسباك، ٢٠٠٥، ز، ١٢؛ ئىدمۇندىس، ٢٠٠٤، ز، ٢٢؛ مەندەلاوى، ٢٠١٢، ل ٣٩؛ بوا، ٢٠١٠، م، ص ٢٤؛ ويلىام اغلتون، ٢٠٠٦، م، ص ١٦)

دېھرتۇوکىيەن سەرەكىيەن زانايىن شىعەياندا بتايىھەت (الكافى يى ئەلکولەيىنى^١ : مەن ٣٢٩ مش)، (من لا يحضره الفقيه يا شيخ صدوق: مەن ٣٨١ مش)، (تهذىب الأحكام يا شيخ طوسى: مەن ٤٦٠ مش) ب چەندىن سەندىن جىاواز ھاتىيە كو تابىت سەرەددەرى و تىكەللى و بازىگانى و ڪرىن و فروتن و ھەۋىنى دەگەل كوردان بھىتەكىن و نەدرۇستە و حەرامە، چونكە كورد نەشقەكەن ڙ نەشقىن ئەجنهىان و خودى پەرەدە يىن ل سەر وان راڭرى، و ئەف فەرمۇددە و ۋەگىران و سەرەتايىن ئەفسانەيى دەدەنە پال زانايىن ئال بەيتىن جەعفەرىي صادق، ھەروەك بىشى رەنگىن ل خوارى دەيتىن:

^١ ئەلکولەيىنى: ئەبۇ جەعفەر موحەممەد كورى يەعقووب كورى ئىسحاقىيە يىن ناقدار ب ئەلکولەيىنى ئەلرازى، ۋېر جەئى ڙ دايىكىبۇون و مەزن بۇونا وى گوندى كولەين سەر ب بازىرى ئەرەپ بىشى ناقي ھاتىيە نىاسىن، نزىكى سالا ٢٥٥ مش پەيدا بۇويە و ل سالا ٣٢٩ مش ل بازىرى بەغدا و مەغرىكىيە، نىڭ ڙ مەزنترىن فەقىيە و موحدىت زانايىن فەرمۇدى دەيتە ھەزما رەنلىقىن ل دەف شىعەيان و بتايىھەت شىعەيىن ئىمامى، كو ب بوخارىن شىعەيان دەيتە نىاسىن بتايىھەت لىدھەف شىعەيىن ئەخبارى، خودانىن چەندىن پەرتۇو كانە، ڙ گەرنگەتىرىن وانا پەرتۇو كا (الكافى) يە، كودھىتە ھەزما رەنلىقىن ڙ گەرنگەتىرىن و سەرەكىتىرىن پەرتۇو كەنەن ئىدمەرىن فەرمۇدى لىدھەف شىعەيان ئەۋىن كو دبىژن (الكتاب الاربعة_الأصول الاربعة). (نوپىض، ١٩٨٨، ص ٦٥١؛ الکرياسى، ٢٠١٨، م، ص ٣٢-٣٠).

"محمد بن يحيى وغيره، عن أحمد بن محمد، عن علي بن الحكم، عمن حدثه،^١ عن أبي ربيع الشامي قال: سألت أبا عبدالله عليه السلام فقلت: إن عندنا قوما من الأكراد وانهم لا يزالون يجتمعون بالبيع فنخالطتهم ونباعيهم؟ فقال: يا أبا الربيع لا تخالطوهم فإن الأكراد حي من أحياه الجن كشف الله عنهم الغطاء فلا تخالطوهم." (الكليني، ١٣٦٧هـ، ص ١٥٨؛ الصدوق، ١٤٠٤هـ، ص ١٦٤؛ الطوسي، ١٩٦١م، ص ١١؛ المجلسي، ١٩٨٣م، ص ٧٣؛ الصدوق، ١٩٦٦م، ص ٥٢٧؛ البروجردي، ١٤١١هـ، ص ٢٥٢)

هەروەسا د گەلەك پەرتۇوکىن نشىسەر و زانا و دېرۋەكتەن شىعە مەزھەب و سوننە مەزھەب دا و بتايىھەت شىعە مەزھەب دا ب دەھان ۋەگىرانىن ئايىنى يىن ئىسرائىلى و سەرەتاتىيەن ئەفسانەيى دېرگەن ئايىنىدا توماركىرىنە ل دور نەش و نەزادى كوردان، كو كوردان بىنەقىيەن ئەجىنەيان دەنە نىاسىن و بازىرگانى و ھەۋىنى و تىكەلى و سەرەتەرەپىن دەگەل كوردان ب حەرام و نا شەرعى دزانن و لايەنگىرى و پشتەقانى و بەرئىكەفتەن و سوزدارى دەگەل كەسانىن لادر و بى خىر و بى روشت و گىيل و شىت و كورە و نوقسان بەدەن كو مەردم يىن مەللەتى كوردان ب كەراھەت دزانن و ل سەر ئەقىن بىناتى بىنەمايىن خوييەن ئايىنى يىن فقەن و ئوصولى و تەفسىرى دامەززاندىنە و دارشتنىنە. (العاملى، ١٤١٤هـ، ص ٤٦؛ الشاھرودي، ١٤١٩هـ، ص ٩١؛ المطهر الحلى، ص ١٠٠٣؛ البروجردي، ١٤١١هـ، ص ٢٥٢؛ البحاراني، ١٩٨٥م، ص ٣٨٤٠؛ على العاملى، ١٤١٤هـ، ص ١٨٦؛ الحويزي، ١٤١٢هـ، ص ٦٠١؛ السبزوارى، ١٤٢٣هـ، ص ٤١٩). ژىلى لايەننى تەرىپىن بىريارا حەرام و كەراھەت و ناشەرەبۈونا ھەۋىنى و تىكەلى و سەرەتەرەپىرنى دەگەل كوردان، ۋەكۆلەر دېنىت دېيت ژايىھەكى دېشە ب خالەكاكا ئەرىنى بۇ كودان بەھىتە ھۇمارتن، ئەۋۇزى ۋە گەمرى ۋەندى كورد تىكەلى خەلکى بىانى نەبۈونە و ماینە و نەحەللىيائىنە و خوبىنا وان مایە پاقۇز و گەلەك كارىگەرى ل سەر زمان و ڪلتور و شوناسى وان نەھاتىيەكىن.

ئەم دشىن بىزىن ژىددەرئى ھەمى ئەقان ۋەگىران و رىوايەتىن ئايىنى يىن ئەفسانەيى و گىرىدىانا وئى ب نەزادى كوردان قە قەدگەرىت بۇ زانايىن ناقدارى شىعە مەزھەب ئەلکۈلەيىنە و بتايىھەت د پەرتۇوکا وى يا ناقدار (الكافى) دا. ئانكىو پەرتۇوکا ئەلکۈلەيىنە _الكافى) كەفتىرىن ژىددەرە كۆز لايىن ئايىنيشە نەشىن كوردى ب ئەجنان قە گرىبىدەت.

^١ رىوايەت د ۋەگىران و سەنەدەن خوبىن جىاوازدا پەيچىن (عمن حدثه، عمن ذكره) دەيتە دەيت، ئەفەزى بەئىگەھە ل سەر نەدرەستى و لازى و مورسەلىيى سەنەد و رىوايەت و فەرمۇودى ژىمەرەبۈونا كەسەكى نەدىيار د ۋەگىرانى دا.

دهنده‌ک په‌رتووکیین زانایین شیعه‌یاندا هاتیه کو ژیهر بن روشتایا کوردان ئەو ب
نخشى ئەجنه‌یان داینه نیاسین ئانکو مەبەست پى نه ئەسلەن کوردانه بەلکو سیفەتە بۆ
کوردان هاتیه دان (البحراني، ص ۱۹۸۵، ۴۰). بەلئ گەلهك ژ زانایین وان یېن ناقدار پەرددە
ل سەر ئەقى گومانق لاددن و دووپات دەکەن کو مەبەست پى کوردن وەك نەقەمەو
(الطباطبائی، ۱۴۱۹ھ، ص ۲۲۶؛ الجزاری، ص ۱۳۶۸ھ، ۴۵۷). بەرسقا مە بۆ
وان نشيسمەر و زانایین دېیزىن دانه نیاسينا کوردان ب تىرەيەك ژ ئەجنان مەرمەم پى نه نخشى
ئەجنانه وەکو روگەز بەلکو ژیهر بن روشتایا کوردان وەك تىرەك ژ ئەجنه‌یان داینه نیاسین،
ئەم دېیزىن لدویف پیچەرئ ئايىنى ئەقچەندە ياشقەدزە و دويەر ژ راستىي، بەلکو وەسا
دياردېيت کو مەرمەما وان پى ژ ئەجنان وەك نفس و روگەزە چونكە دناف ئەجنان دا ژى
کەسىن باش و چاكەكار يېن ھەي نەك ھەمى خرابەكارن، بەلگە ل سەر ۋىن چەندى
ئايەتا قورئانا پېروز: < وَأَنَا مِنَ الصَّالِحُونَ وَمَنْ دُنْ ذَلِكَ كَانَ طَرَائِقَ قَدَادًا > سورە الجن -
الآية: ۱۱

ھەرجەندە لدەف هندهك زانایىت شیعه بتايىت زانایين ئوصولى ئەق ریوايەتە د
لاواز و زەعيف و مورسەلن، بەلئ لدەف زوريەيا زانایين شیعه ڪار پى دھىيەكىن، خو ئەگەر
د زەغىف ژى بن لدەف وان وەك لاوازەكا قەبولكىرى دھىيە هەزمارتن، چونكە وەك مە ل
سەرى ئامازە پېيداى مەزنە زانایين وان يېن فەرمودى ڪارپىكىرىھ و دېرتووکىين خودا
توماركىرينه و داینه زارەدقى ئىمامى وان يېن شەشى جەعفەرئ صادق. کو ل دەف شیعەيان ژ
مەعصومان دھىيە هەزمارتن (الفضلى، ۱۴۲۱ھ، ص ۱۸۷)

ھەروەسا زانایىت ناقدارى مەزھەبى سوننى ئەبى ئەلشىخ ئەلئەصبەھانى: ^۱ ۳۶۹ مىش
مريمە د پەرتووکا خويا (العظمة) دا فەرمۇودە و ریوايەتەكىن دئىنیت و دەدەتە پاڭ زانایىن ئال
بەيتىن جەعفەرئ صادق و دېيزيت: "کورد نىشەكىن ژ نخشى ئەجنه‌یان و پەرددەيە ل سەر وان
هاتىه لادان" ^۲ (الأصبھانى، ۱۴۰۸ھ، ص ۱۶۸۱).

^۱ ئىلىي ئەلشىخ ئەلئەصبەھانى: ئېڭ ژ زانایين هەرە مەزىنلىن ئايىنت ئىسلامىن دھىيە هەزمارتن ژ مەزھەبى سوننى، گەلهك
زانایان پەستا وي ڪريه، بو نەمۇونە: ئىمامىن زەمبى و خەتىپىن بەغدادى، ئەصبەھانى ب ئەھلەن سوننەت و جەمعاھىتى،
ئىمام، صادق، زاھد، عارف، عابد، صالح، حافظ، موحىدەت و تەقوادار دەنە نیاسين، بەلئ دەكەل ۋىن چەندى ژى روھىنلى
دەگەن ب توماركىنا قەكىيەن ئىسراييليات و خەيالى و ئەفسانەبىي و دروو و لاواز و مونكەر و چىكىرى دناف
پەرتووکىين خودا و بتايىت پەرتووکا (العظمة) دا. (الذهبى، ۱۹۸۴، ص ۲۷۹؛ الأصبھانى، ۱۴۰۸ھ، ص ۱۳۱).

^۲ لدویف لىيگەريانا ۋەكۇلەرى فەرمۇودە و ۋەكىيەريانا ئەلئەصبەھانى کورد ب نخشى ئەجنه‌یان پى دايە
نياسين ۋلايەن سەندەد و راست و دروستىا فەرمودى ۋە ياشقەدزە و دەنە سەرەپەرىيەكى زىتىدە ياشقە دىارە و
کەسىن فەرمۇودە ۋەكىيەريانا ۋەكىيەن ناديار و باومەپىنەكىرى و مونكەر و مەتروك دھىيەنە نیاسين.

دیسان جوگرافیناس و دیروکناسن عهرب ئەحمد بىن يەحىا بىن فەضلوللاد
ئەلعەددىمى ئەلۇومرى ٧٤٩ مىش مىرىيە، نەسەبن وى قەدەگەریت بۇ عومەرى كورى خەتابى (رخ)،
رېڭىرنى رېك و دەرىيەندىن ئاسى ب ڪوردىن ئەجنه دەته نىاسىن (العمرى، ١٤٢٣ھ، ص ٢٦٦)

• بەشكىز ئەقىسىر و دىرۆكناسان بابەتنى دانە نىاسىتا ڪوردان ب جورەك ژەجنهيان رامانا
وئى بىتنى بۇ جورە وەسفىكىرىنىڭ ذەقىرىن ئەۋۇزى لېك نزىكاتى و لېكچوون و
وەكەھەقىا دنابېرا زيانا ڪوردان و ئەجنهيان و دېئىن: ڪورد ژى وەك ئەجنهيان جەئى
ئاكنجىبۈون و زيانا وان ل جەھىن نەپەن و سەخت و ئاسى نە، وەك چىا و دۆل و نەھاڭ و
شەكەفت و دەرىيەندان، ھەرودسا وەك ئەجنهيان دویرىن ژ شارستانىيەتنى و قەدمەرن ژ مەرۆڤان.
لىن قەكۆلەر دېيىن ئەف جورە گوتىنە دەرگەكىن سىاسى و جاران د ڪاراسەكىن
شەرمىدا دەيىنە گوتۇن ژىۇ پەرەد پوشىكىن و شەرعىيەتتىدان ب ئاخىتتىن نەلۇزىكى و
نەزانىستىن مەزىنە زانا و نىقىسىمەرىن خو، ھەرودسا بجهەنباشا حەز و پىلانىن خويىن تارى، ب
بەلگەيىن قىن چەندى كو ئەڭھەر ژېھەر بابەتنى زيان و ئاكنجىبۈونا ڪوردان ل جەھىن
سەخت و ئاسى ھەرودسا ژېھەر نەشارستانىيەت و زيانا ڪوردان ژەھىن قەدمەر و دویرە دەست
ب وەك تىرەك ژ ئەجنهيان هاتىنە بناشقىرن و نىاسىن، دەقىت ھەمى ئەف كەس و مللەتىن
ل وان جەھىن سەخت و ئاسى زىايىن بىنى ناقى هاتبانە ناقىرن، وەك چىا و دەرىيەندىن
دۇوارىن باكۈرى ئىرانا توکە، ھەرودسا چىايىن سەخت و شەكەفتىن بەرفرەھىن سەعەد و
مەران و عەمران ل يەمەنلى، دىسان دەقىت دەھان ھزار عەرەبىن عىرماقى بىنى ناقى هاتبانە
ناقىرن كوب سەدان سالە و هەتا نە ژى ژ كۆخ و بىابانىن ھشكىن ئەنبار دېين كو
دویر بۇون ژ سادەتلىرىن بىنەمایىن شارستانىيەتنى، كو هەتا سالا ١٩٥٠ زى خودان ناسىنامە و
تومارىن فەرمى نەبۇون. دىسان روزانە دەنگو باسىن ۋەدىتىنا چەندىن ھوز و تىرەيان
دەقىت بەرگوھىن مە كو ژ شاخ و نەھاڭ و چىايىن سەخت دېين، لەدەپ پېشەرى وان
بىت دەقىت ئەف ب چ رەڭەز و ب چ ناسىناف بەيىنە ناقىرن؟ ئەجنه يان عفريت و
ئەزىزەھاڭ؟

• ل ۋىرىئى من دەقىت ئاماڻى ب بابەتكىن گەرنىڭ بىدم، ئەۋۇزى ياراست سەرھاتىيىا بابەتنى
ئەجنه ياخود شەيتانى جەسەد و كەنیزەكىن سليمان پەيامبەرى، شوينەوار و ژىيدەرى وئى
قەدەگەریتە ۋە بۇ تەفسىرا ئايەتكا قورئانا پىرۇز، كو زورىيەيا مەزىنە زانايىن تەفسىرى ئەزىز
سوننە و شىعەيان ئاماڻە بىن بابەتى دايى، بىگەر ژ مەزىنە زانايىن صەحابى و تابعىنان ژى،
ئەۋۇزى ئەف ئايەتا قورئانا پىرۇزە: < ولقد فتنا سليمان وألقينا على كرسيه جسدا >
القرآن الکريم، سورة ص - الآية: ٣٤. واتە: "بىيگومان مە سليمان (س.خ) تاقىكىر و
جەستەيەك مە ل سەرتەختى وى دانا."، دېرەتتۈوكىن تەفسىرا قورئانا پىرۇزدا زانايان

ریوایه‌ت و شروقه‌کرنین جیاواز و جوراوجور و دیر و دریز ل دور قى ئايەتن دارشتنه، و ب سەندىن بھىز و راست و صەحىح ژلائى ئەبى ھورەپىرە، ئىبن عەباس، قەتاھ، سەعىد بن ئەلموسەيىب، سەعىد بن جوبەير، زەيد بن ئەسلەم، مجاهد، ئەلشوعبى، ئىبن جریر، بوخارى، موسلىم و نەسائى، ئامازە بشقى باھتى هاتىھ دان. كورتىا باھتى بشقى رەنگىيە: "سلیمان پەيامبەرى دەمن قىيا بچىيە ئاڭ دەستى يان سەرشوئى، گوستىلەخ خو دانا، ژېرەك و گوستىلەخ نبۇودتى و شاھايەتىن يە، گوستىلەخ داف ب ئىك ژ ھەۋزىنین خو بناقى جەرادە كو جەھەكى تايىھت لەدەف سلیمانى ھەبو ژېر جوانىا وى، بەلن لايەنگرا پەيكەر پەرسىتىن بۇو، ئەجنه ياخود شەيتانى جەسىد بناقى صەخر ئەقچەندە بخوب دەرقەت دىت و خو نىخستە سەر وىتەين سلیمانى و ھەۋزىنا وى د سەردابر و گوستىلەخ ژى ودرگەرت، بشقى رەنگى دەستىگەرت ب سەر ھەمى دەستەھلەت و مولىكى سلیمانى و چوو دەف نشيما ھەۋزىن و ڪەنیزەكىن وى، دەمن سلیمانى ب رىكەكىن گوستىلەخ خو ژى ودرگەرتى ۋە دەستەھلەتا وى بۇ زقىرى و ئەف كارىن شەيتانى جەسىد ل سەر وىنەيىن وى ئەنجام دادىن پويچىكىن، بەلن ھەۋزىن و ڪەنیزەكىن وى ب شەيتانى جەسىد حال ڪەفتەن و سلیمانى نەشىا رىيگەرىن ل ژايىكىبۇونا وان زارۆكان بىكەت.

ئىمامى نەسەفى دېيىزىت ئەف چەندىدا دەربارە گوستىلەخ و شەيتانى ب جەسىد و پەرسىتنا پەيكەرا د مالا سلیمان پەيامبەرى دا دەھىتە گوتۇن دباتل و بى بناخەنە و ژ ئىسرائىليياتىن يەھووديانە، ھەروەسا ئىمامى ئىبن چەرىرى تەبەرى زى ئەقىن چەندى رەتكەت و دېيىزىت خودايى مەزن ھەۋزىنین سلیمان پەيامبەرى ژ جوتىوونا شەيتانى ب جەسىد يىيەن پاراستىن. (ابن الجوزى، ۱۹۸۴م، ص ۱۳۲-۱۳۸؛ البغوى، ۱۹۸۵م، ص ۶۰۴، ۶۰۶؛ ابن كثير، ۱۹۹۸م، ص ۵۷-۶۰)

سەبارەت ئەقىن ئايەتن دەۋىف لىيگەرياناق ھەكۈلەرى بۇ دەھان پەرتۇوکىن تەفسىرى ئەقىن كەفن و نوى وەك تەفسىرا: تەبەرى، قورتوبى، ئىبن كەثير، بەغمەوى، بەيضاوى، ئاللوسى، نەسەفى، زەمەخشەرى، نەيسابورى، ئەبى سوعد ھەروەسا تەفسىرا جەلالەين و تەفسىرا دىن سىيەرە قورئانىيىدا... دەيىج تەفسىرەكىن ژوان تەفسىراندا رامانا ئايەتن نەھاتىھ گىرىدان ب ناشى ئوردان بەلكو بىتنى گىرىدايە ب سەرھاتىيا شەيتانى جەسىد و ڪەنیزەكىن سلیمان پەيامبەرى.

لى ئەقە رامانا قىن چەندى دەدت كو ئەقىن ۋەكىران و سەرھاتىيەن تام و وىنەيەكىن خويى ئايىنى يىن ودرگەرتى دكومەلگەھەن ئىسلامىدا ژېرەك و مەزىنە زانايىن ئىسلامى ئامازە يى پىدايى و بوبىيە بناخە و رىكخوشكەرەك بۇ ھندەك زانى و نىسيەر و دىرۋەكىناسىن دەمارگىر بتايىھەت ژ عەرەب و فارس و توركان ژ شىعە و سوننەيان ل سەر سەرھاتىيەن

زىدەبکەن و ب نەزاد و نقشى گوردان قە گرىيىدەن و دناف پەرتۇووکىن خودا تومارىكەن. هەرچەندە ۋەكۇلەر دېينىت ڪو سەرجەمن ئەقان تەفسىران ئىسرايىلىاتن و ژ تەلمۇودى و تۇراتىن ھاتىئە و مەركەرن ھەروەك ئىمامىن نەسەفى و ئىن جەرىرى تەبەرى و دەھان زانايىن دى ئامازە بىقىن چەندى دايە.

- ئىك ژ خالىن دېيتىن سەير ڪو وىنەيەكى ئەفسانەيىن دەدت ئەمەن ڪو زورىيە مۇفەسرىن ئىسلامىن يېئن قورئا پىرۇز ئامازى بىقىن چەندى دەمن ڪو ئەمەن كەسىن ئامازە و پېشىناركىرى ب ھاقيىتىن ئىپراھىمى پەيامبەر (س.خ) بۇ ناف ئاڭرىدا و مەنچەنىق بۇ فىن مەرەمن چىكىرى گوردەك بۇ ژ ئەعرابىن فارسان ب ناقۇن (ھىزىن يان ھىزىن)، و خودايىن مەزن ئەمەن دەھەدىدا بىرە خوار و ھەتا رۆزى داۋىتى دى ئەف سزايدە ل سەر وى بەردەوام بىت. و تەفسىرا ئەقىن ۋەكىرىانى ب سەنەدەكى راست و صەھىح دەدەن پاڭ عەبدۇللاھى كۈرى عەممەرى كۈرى خەتابى (رخ) ب پشت بەستن ل سەر تەفسىرا ئەقىن ئايەتا قورئانى پىرۇز > قالوا حرقوھ وانصرؤا آللەتكەم < سورة الأنبياء – الآية: ٦٨. (الطبرى، ١٩٦٨م، ص ٤٣؛ البغوى، ١٩٨٧م، ص ٢٥٠؛ الرازي، ١٩٨١م، ص ١٥١؛ القرطبي، ١٩٦٧م، ص ٢٠٠؛ أبو السعود، ١٩٩٤م، ص ٧٦؛ ابن كثير، ١٩٨٢م، ص ١٨٣ - ١٨٤؛ الشوكاني، ١٩٩٧م، ص ٥٦٧)

- چەند سەرنجەڭ لەدور ئەقىن بابەتى:

وەكى يَا ئاشكرا قورئان نە پەرتۇووکەكا دىرۇڭى و جوڭرافى و ئەندازىيارى و پىشىكى و فيزىيەكى و فەلەكى و زمانەوانىيە... بەلكو ب گورتى پەرتۇوکا ھىدايەتنى يە، كۇ ئامازى ب ھويىركارىيەن ژيان و رويدانىن پەيامبەران ناكەت، بەلكو بىتنى ھىلەن ئەقىن ئىيمان و عەقىدى بۇومە دىاردەكت، پىچەوانەنى تەوراتى يَا يەھوودىيان، بەلىنى ئەقچەندى سەير و جەن راومىستان ئەقە كۇ مەزىنە مۇفەسرىن دەستپېكى يېئن قورئانى پىرۇز ئەف رېيازە نەڭگەتى بەلكو ب ھويىرى و تىر و تەسەلى بابەت و رويدان شروقەكىرىنە، كۇ ئامازى ب ۋان ناف و دەم و جەھان دەكەن يېئن كۇ قورئانى پىرۇز ئامازە پىنەكىرى، ھەروەسا كومكىن و ئەگۇھاستن و ل سەر زىدەكىرنا زانىيارى و رويدانان ب رەنگەكىن جىاواز كۇ د قورئانى دا بەيىچ رەنگەكىن ئامازە پىنە ھاتىيەدان، بىقىن چەندى گەلەك ژ پەرتۇوکىن تەفسىرى وەك خەزىنەيەكىن دەيىنە دېتن ژ توماركىن و شروقەكىرنا گەلەك رويدانىن سەير و ئەفسانە و خەيالى و چىكىرى. بابەتىن ئىپراھىمىن پەيامبەر و ھاقيىتىن دناف ئاڭرىدا بەلكەيەكاكا زىنديه ل سەر ئەقىن چەندى، كۇ لىدۇيف لىڭەريانا ۋەكۇلەرى د قورئانى پىرۇز و فەرمۇدىن پەيامبەريدا تەنانەت د تەوراتىدا ژى بەيىچ رەنگەكىن نە ب راستەمۇخۇ نە ب ناراستەمۇخۇ نە ب دويىرى و نە ب نىزىيەكى ئامازە بەيىچ ناف و بابەت و كەسەكىن گوردى نەھاتىيە دان، بەلكو

گوتارا قورئانی یا گشتگیره و رویدانی ب رهنگه‌کنی گشتی دنابه‌را ئیبراھیم پەیامبەری و ملله‌تى وی ۋەندگوھىزىت نەك تاكەكەسى.

موفەسر ئاماژى ب قىچەندى دددن كو بۇ سوتاندى ئیبراھیم پەیامبەری چالەك مەزن هاتە كولان ل بازىرىنى كوشى (النبيط) يىن سومەريان ل باشورى عىراقى يان ئى ل بازىرى ئور لدوييف گوتنا تەوراتى، كو درىزىيا چالى ھەشتى گەز و بلنداهىا وئى چل گەز بۇون و بۇ دەمىن حەفت رۆزان دار كومىكىن، پشتى ھەلکرنا ئاڭرى خەلکى نەشيان ئیبراھیم پەیامبەر بەھافىزىن ناف ئاڭرىدا ھەتا وەكى ھيزنى كوردى پېشنىيار بۇ وان كرى و مەنچەنيقەك چىكىرى، ئەم ئى دېيىزىن ئەفچەندە ياشاز و نالۇزىكى يە و يَا ل سەرھاتىيە زىدەكىن و وىنەيەكىن ئەفسانەيى يىن پېشە دىيارە و ژ چىرۇك و ئەفسانەيان هاتىيە وەرگەرن، ب بەلگەيىن قىچەندى بۇ سوتانى كەسەكىن ج پېتىشى ب چالەك ھەندە مەزن و دەمەك ھەندە درىز ھەيە، ھەروەسا جەن پسپارى يە ئايا ئىبراھیم پەیامبەر مەرۆفەك ئاسايى بwoo يان شاخەكىن ب سەنگ بwoo ھەتا كو خەلک نەشىت وى بەھافىت ناف ئاڭرىدا و پېدۇنى ب مەنچەنيقىن بىكەت. ھەروەسا جەن راوهستانى يە دناف ھەمى خەلکى بازىرى رۆلى سەردەكى يىن رویدانى ل سەرەدتى كەسەكى دەشتەكى يىن كوردى وەلاتىن فارسان ل باشورى عىراقى بھىتە ئەنجام دان، كو لدوييف ھەمى بەلگەيىن دېرۇكى نەبازارەكى كوردنشىنە. و ب ج بەلگە ل وى سەرەدمى پەيقا (كورد) بىشى شىۋاىز ھەبوبىيە؟ دىسان ھيزنى كوردىي چىكەرئى مەنچەنيقىن بازىرىيەكىن شارستانىيە يان ئى دەشتەكىيەكىن نەشارستانىيە؟ لدوييف پېشەرى وان بىت ھيزنى كوردى ب شارستانىيەتىن كەسىن وى دەمى و ب داهىتەر و دروستكەرئى مەنچەنيقىن دى هيتكە ھەزماრتن.

موفەسر بۇومە دىاردەكەن كو كەسىن پېشنىيارا سوتاندى ئیبراھیم پەیامبەرکرى ب كوردهكىن كوجەرئى دەشتەكىي فارس (ئەعراب فارس) ب نافىن ھيزن دەنە نىاسىن، يَا سەير ل ۋېرى ئەفە بوجى بتنى نافىن كوردان؟ ئانكى دەشتەكىيەن وەلاتىن فارسان بتنى كوردان، ئايا عەرەب و فارسان ھىچ دەشتەكىيەك نىنە ژ بىلااد و وەلاتىن فارسان؟ يان ئى نافىن كوردان ب مەبەست هاتىيە گوتون و ل سەر زىدەكىن بۇ نەشرىنىكىرنا وىنەيىن كوردان، ھەزى گوتىنى يە كو دانە نىاسىندا كوردان ب ئەعراب فارس ھەمان دانە نىاسىندا كوردان ب تۈركىتىن چىايى زلائىن تۈركىت تورانىيەن رەگەزىپەرسىت، كو ئەفچەندە ژى رېڭىز كارىگەرلەپا وان ئەفسانەيىن بىنەما دىاردەكەت و رەنگشەداندا وئى ل سەر كلتۈر و نەزىدە كوردان.

دەنى ئەگىرانىدا بۇمە ئەفچەندە دىاردېيت كو ئەھوكەسىن پېشنىيارا سوتاندى ئیبراھیم پەیامبەری كرى بۇ ھەتا هەتايىن ب دەشتەكىي فارس يىن ناشارستانى و دىرەق و بى ئەدەب و درنە و كافر و دوزمنى خودى و فريشىتا و بابىن پىغەمبەران و دوستى شەيتانى دەيتە

نیاسین، کو د هەر سەردەمەکیدا دەمەن موسىلمان ل ھەر جەھەکى دۇنىيائىن سەرەتاتىيا ئىپراھىم پەيامبەرى دخوين و ب رىكا تەفسىرىيەن وان مەزىنە زانايىن ئىسلامى بتابىيەت كو موفەسر ژ مەزىنە صەحابى و تابعىيان بن ب چاۋەكىن كەرب و كىن و نەفرەتى و ھەفپىشىن شەيتانى بەريخودانى بۇ ھېزىنە كوردى دكەن و لەدۈيەدا بايەت ژ كەرب و كىنا تاكەكسى دەركەفتىيە بەرەف گشتگىريوونى فە چۈوبىه و گەلەك كارىگەرى ل سەر ھەزىز و خەيال و نەرينا ئىسىر و ديرۆكناسان كىرىھ و ئىزىكى ھزار سالانە وەك راستىيەكَا ئايىنى و ديرۆكى وەرگەرتىيە و ئىسىر و ديرۆكناسىن دەمارگىر بخو ب دەرفەت زانىھ و ل سەر زىدەكرىنە وىنەيىن نەزاد و سىما و كلتورى كوردان ب شىلى و نەشرىنى و ئەفسانەيى نىشانداینە و ئەقچەندە ب ئاشكرا د پەرتۇوکىن واند رەنگىقەدaiيە، بونمۇونە:

- سوفى و موفەسرى تورك و دىكەفتىيەن رېبازا سوفىگەرىبىا خەلودتى ئىسماعىيل حەقى يى ھەنەفى ۱۷۲۵ مەرىيە، دەرىبارەي ڤى سەرەتاتىيەن ل سەر زىدە دكەت و د تەفسىرا خودا دبىزىت: ئىن عومەرى گوت: "كورد د فەساد و سىتم و ئازاردا خەلکىدا دېيشەنگەن و ئەقچەندە ژ كوردان جودانابىت، تو ئايىنى ئايىنى ئىسلامى كو ئايىنى ئىپراھىمەن خەليلە كارىگەرىيەك ل سەر رەوشەت و رەفتارا وان كىرىت، دزينا مالى موسىلمانان ژ نەرىتى وانە، كار و رەفتارا وان سىتم و دزى و كوشتن و چەتەبىيە، سويند بخودى ئەم خودانى ئايىنى روشندار نىن، خودى وەك تاقىيەرن ئەف جورى مەرۆكان دناف خەلکىدا يىن زىدەكىرى، ھشىارىن خو دويىر بىگەن ژ تىكەھلى و دانوستاندىن تەنانەت خو دەگەل باشتىرىنەن وانان ژ و چۈونە دەقەرىن وان" (الخلوتى، ص ۴۹۷). ئەقە تەفسىرەك دەمارگىرانەيى كورەيە، بىئەنە نەزادپەرسى و رەگەزىپەرسى ئىدەھىت، نەيا معقول و بەر ئاقله زانا و موفەسرەكى ئايىنى بۇ ۋى ئاستىن نزم شۇر بېيت و بىش دەنگى كورەببىت، بتابىيەت لەدۈيف لىيگەريانا قەكولەرى خەلودتى ئىكەم موفەسرە ئەقە كىرانا شاز و بىن بىنەما و بىن سەنەد دەقەسىرا خودا دارشتى و گەرنگى پىيداي.

- ھەروەسا بەلگەيەك دى ل سەر گشتگىرەن و شىلىكەن و تەبلىيەكەن و ئەفسانەيىكەن وىنەيى كلتور و نەزادى كوردان، زانا و ديرۆكناس و جوگرافىناس و فەلەكتناسىن موسىلمان قەزويىنى: ۶۸۲ مەش مەرىيە، د دىمەن و ئاخفتەكە سەيردا ئاماژە ب ھەقبەشى و لىيک تىكەھشتەكى دكەت دنابەرا ئىبلىيى و كورداندا و دبىزىت: "ئىبلىيى نەفرەتا خودى لېيىت گوقىيە ئەز دەگەل كوردان بىن مورتاج و ب ئىسراھەتم، دبىزىت چونكى كورد سەرىپچىيا ئىبلىيى ناكەن." (الصفوري، ص ۱۲۸۳، ه، ۱۸۷)

- هروهسا ئېڭ ژ ديارترين ئيمام و موحەدەت و زانايىن فەرمودى و دىرۇكناسىن ئىسلامى و ئەھلى سوننەتن ل شامى ئىبن عەساكىرى دىمەشقى ٥٧١ مىش مريه، دىسان زانايىن مەزنى ئەھلى سوننەتن راغبئ ئەسفةهانى ب رىكا توماركىدا ۋەگىرانەك دېرتووکىن خودا ب پشت بەستن ل سەر ئەقى ئايەتا قورئانا پىرۇز > علیها ملائكة غلاظ شداد لا يعصون الله ما أمرهم ويفعلون ما يؤمرون < سورة التحرىم - الآية: ٦، گوھرىن و شىۋاندى رامان و رىپدو و سياقىن ئايەتا قورئانا پىرۇز و گىرىدانا وى ب كوردان ۋە و بتايىھەت كوردىن شەھرەزورى ب شەيتان و دەرگەھقانىن دوزەخى دەنە نىاسىن. (ابن عساكر، ١٩٩٨ م، ص ٧٣؛ راغب الأصفهانى، ١٩٩٩ م، ص ٧٥)

- دىسان گەلەك ژ زانا و دىرۇكناسان درېغى و خەمسارى نەكىرىيە ژ توماركىدا تەحرىف و گوھرىنا رامان و سياقىن ئايەتكا قورئانا پىرۇز دناف پەرتتووکىن خودا ب رىكا ۋەگىرانا سەرھاتىيەكى، ئەۋزى دېيىزىن ل دەمنى كورد دىگەل ئەبى ئەلھىجاشى حەمدانى داخلى (بازىرى سەلامە) ئانىك بەغدا بۈوىن، ھندەك مەشايىخان ژ بازىگانان گوتەن ئەقە ئەمۆكەسن يىين خودايىن مەزن دەرچەقى واندا گوقى: > الْأَكْرَاد أَشَدُ كُفَّارًا وَنَفَاقًا < هەرجەندە كەسەكىن گوتەن، ئايەت دېيىزىت > الْأَعْرَاب أَشَدُ كُفَّارًا وَنَفَاقًا < بەلى شىيخى ئەف چەندە رەتكىر و گوت سوبانەئلاھ كورد رىڭىرىن ل مەدكەن، ئەم ژى درەوا دىگەل ئەعربا دكەين؟ (الآبى، ٤٢٠٠، م، ص ٢٠٠؛ الزمخشىرى، ١٤١٢ھ، ص ٣٤؛ ابن حمدون، ١٤١٧ھ، ص ٤١٩)، ۋە كۆلەر دېيىتى كو ھەتا رويدان د چ رووش و ئاستابىن ژى، مەبەستەكا ۋەشارتى يا كەرب و كىنى يا د پشت ئاخفتىن ئەقان مەشايىخىن بازىگانىن بەغدا دا ھەى، ئەۋزى مادەم ناف و بابىت رەگەزى كوردىيە، جىسارەتنى د دەنە خوب دەستكارىكىدا رامان و پەيچىن ئاخفتىن خودايىن مەزن ژى كو قورئانا پىرۇزە.

- كىسرا موبىد: ژ مەزىنە زەلەمىن ئايىنىن زەردەشتى، كوردان ژ خانەيا مەرۋەقىن راستىگو و چاكەكار دەركەت و ب نەزان و پاشكەفتى دەنە نىاسىن و ل رىزا شەيتانان دەھەزمىرىت. (الآبى، ٤٢٠٠، م، ص ٣٣)

- ئېڭ ژمەزنترىن زانايىن بوارى ئايىن و ھونەرئ ئىسلامى ئەلمەناوى ١٠٣١ مىش مريه، ل دەمنى شروقەكىدا فەرمودا پەيامبەرى دەرىبارەپلە و رىز و بەھايى شىيخى دناف مللەت و جشاڭىدا پلەيا كوردان ژ پول و رىزا ئازەلەن دەنە نىاسىن و ھېزماڭىن، و بۇ ۋەن مەرەمەن ناقىن كوردان ل دەستپىكىن دېيىت. (المناوى، ١٣٥٨ھ، ص ١٨٥). پىدىقىيە مەرۋەقىن زانا بتايىھەت ل دەمنى شروقەكىدا بابەتكىن ئايىن و بتايىھەت قورئان و فەرمۇوداندا يىن خودى

ترس و ب ئەدەب بىت و خو دىرىيخت ژ بکائىنانا پەيقىن زقىر و ئازارىھەخش، بەس جەئى داخلى يە كۆ ئەلمەناوى ناڤىن كوردان ژ رىزرا ئىيىكىن دېينىت ژ بۇ پلهيا ئازىدلىرىن.

- ئىك ژ مەزىنە زانايىن روشەنبىرىيەتا ئىسلامى ئىمام ئەبو حامدى غەزالىي فارس ۵۰۵ مەش مرييە، كوردان ژ خانەيا كەسانىن دلسوز و لېبوردە و چاكەكاران ژ پەيامبەر و حەكىم و زانايىان دەردكەت و ب ئەممەق و گەمڑە و نەفام ناف دەكتەت و ل رىزرا يەھودى و نەسارا و كەسىن زەليل و بىن دين و بىن ئەقل و دەشتەكى و دل رەق و نەزان و بىن ئەمدبان دەھزمىرىت. (الغزالى، ۱۹۸۲م، ص ۱۷۳، ۱۷۲، ۲۴۳)

- هەروەسا زانا و فەقيە و ئەدېپ و دىرۋەكتاس و زمانناسىن عەرمەبىن ئەفرىقى ئىبن مەنظۇور ۷۱۱ مەش مرييە، كوردان ب تاوانبار و زەليل و كەرى كېلى دەتكەن نىاسىن و دېيىت: پىدىقىيە دەستىن كەسانىن كوردى بەيىنە نىشانىكەن ژ تاتوكەرن و دەقكەرن و دورەكەرن و موھرەكەرن (الرشم و الوشم و العلچ) هەروەكەن دەستىن ئافرەتان دەھىتە رەنگەرن و تاتوكەرن و دورەكەرن ب رەنگى شىن، داكو ل هەر جە و دەممەكىدا بەيىنە نىاسىن و ل دەمەن پىدىقىدا ب ساناهى بەيىنە دەستەسەرەكەرن (ابن منظور، ۱۴۱۴ھ، ص ۲۴۳)

- دەربارەي كەقنتىرين دەنگۈباسى توماركىرىن دىرۋەكتىن میراتىن ئەعجمەمى كۆ نەزىدەي كوردان گرىيىدەت ب عەرمەبان قە، لدويف لىكەريانا قەكۆلەرى قەدەگەرىت بۇ دىرۋەكتاس و نەزىداناس و خەبەرناسىن بەسراوى يىن ب ئەسلى ئەعجمەمى ئەبولىيەقطان، ۱۹۰ مەش مرييە، كۆ دېھرتووکا خودا يال ژىير ناڤىن (كتاب النسب الكبير) نەزىدەي كوردان قەدەگەرىنىت بۇ باپىرى مەزنى كوردان كورد بن عەمر بن عامر بن صەعصەعه. (الزىيدى، ۱۹۷۱م، ص ۱۰۴؛ بولادىان، ۱۹۹۴م، ص ۲۶)

- بەلىن دەربارەي كەقنتىرين دەنگۈباسى توماركىرىن دىرۋەكتىن میراتىن عەرمەبى كۆ نەزىدەي كوردان گرىيىدەت ب عەرمەبان قە، لدويف لىكەريانا قەكۆلەرى قەدەگەرىت بۇ نەزىداناس، خەبەرناسى، قەگىير و موقەسىرى ئاقىدارى عەرمەب ئىن ئەلكەلبى يىن ئاقدار ب ئىن ئەلسائىب ئەلكەلبى ۲۰۴ مەش مرييە، كۆ ئىن ئەلكەلبى دېھرتووکا خودا يال ب هەمان ناف و نىشان (كتاب النسب الكبير) نەزىدەي كوردان قەدەگەرىنىت بۇ عەرمەبىن قەحتانى ئانكى عەرمەبىن عارىبە ل باشورى يەمەن ئەۋۇزى دەمن قەدەگەرىنىت بۇ باپىرى وان يىن مەزن كورد بن عەمرە موزىقىياء. (بولادىان، ۱۹۹۴م، ص ۲۶؛ ابن النديم، ۱۹۷۸م، ص ۱۶۷؛ الزركلى، ۱۹۸۶م، ص ۱۳۳؛ الزىيدى، ۱۹۷۱م، ص ۱۰۴)

هەلبەت ژیو فى چەندى هىچ بەلگەيەكى پشت راستكىرىت دىرۇكى نىنە، كېر پوراتيرى زماناس بەرسقى ئەقى چەندى دەدت و دېتىت: زمان و ڪلتور و داب و نەريتىن كوردان تەممەتى دول و نەھاڭ و كەفر و شاخ و چىايىن وەلاتىن وان نەگەورن. (مەخدوم، ل ۱۹)

❖ ئەزىدەهاك و نەزادى ڪوردى:

سەبارەت داستانا ئەفسانەيا ئەزىدەهاكى و گىرىداناۋى ب نەزادى ڪوردانقە، گەلەڭ ژىددەرىن ڪەفن و نوى ئامازە ب فى بابەتى دايى، شاعير وئەدبىناس و دىرۇكىناسىن فارسى ئەبۈلاقىم فيردىوسى ۱۱ مېش مىرىھ، ب تىر و تەسەلى ئەف چىرۇك و سەرەراتىيە ۋەگىرایە و نىش و نەزادى ڪوردى ۋەگەراندې بۇ ڪەسانىن ژىن دەسەھەلاتا ئەزىدەهاكى زۆردار رەقىن و رىزگاربۇوين، داستان بىقى رەنگىيە:

ئەزىدەهاكىن (زوحاڭ، بىوراسپ) دل رەق و زۆردار نيازا داگىركرنا ئىراننى دمىشىكى ويدا ھەبوو، ئەھرىيمەن ياخود شەيتان يىن ئاكىھەدارى فى نيازى بۇو، دەپيا ب رىتكەكى پادشا ئەزىدەهاكى بىخته دبن ڪونترۇلا خوفە، ئەۋۇزى خو وەك چىشتلىنەرەكى زىرەك دا نىاسىن، خوارنىن گەلەڭ ب تام و خوش بۇ پادشاي چىكىرن ڪو ھىزز و شيانىن سەرسورھەنەر ب پادشاي هاتنە دان، بىقى رەنگى شىا دلخوشى و رەزامەندىيىا پادشاي بىدەستخۇقە بىنیت، بەرامبەر فى چەندى ئەزىدەهاكى پېشنىيارا پېشىشكەرندا دىارييەكى بۇ وى كى، ئەھرىيمەن بەرامبەر دىيارىن داخوازا دەستويىردانى ژىكىر ب ماچىكىندا ھەردوو ملىئىن وى، ئەزىدەهاكى ئەف داخوازىيە گەلەڭ ب بچويك و ساناهى زانى و رەزامەندىيىا خو دەپرى ل سەر ئەقى چەندى، ب ماچىكىندا ھەردوو ملىئىن ئەزىدەهاكى ژالىي ئەھرىيمەن يىقە ئەزىدەهاك تووشى نەخوشىيەكى مەتسىيداربۇو ب دەركەفتىن دوو مارىن مەزن ل سەر ملىئىن وى ب جورەكى ڪو نۇزىداران نەشىا هىچ چارىيەكى بۇ نەخوشىياوى بېين، پاشى ئەھرىيمەن دچىتە سەرمەدانا وى و داخوازا لەش ساخىيەت بۇ دخوازىت و ب وى رادىگەھەينىت ڪو چارەيدا نەساخىيا وى بتنى ئەۋەر رۆز مەزىي دوو گەنجان بىدەتە ئان ماران داکو تەنە بىن و تو رەحەت و ئازام بىى، ئەزىدەهاكى فەرمان ل سەر ئەقى چەندى دەركىر و ھەر رۆز سەرى ئو گەنجان دەتە لىدان و مەزىي وان ب مارىن سەر ملى ئەزىدەهاكى دەتەدان و تەنە دبوبون و ئەزىدەهاك بۇ ھەتا رۆزدا دەپىدا رەحەت و ئازام دبوبو، بىقى رەنگى گەلەڭ خەلک بۇونە قوريانى و سەرى ھزارن گەسان هاتنە لىدان، ھەتا وەلىيەت ھىچ مائەك نەمابوبو ڪو نەبىتە قوريانىي فى فەرمانا خوپىن رېزگارلىقە ئەزىدەهاكى و خەلکى نەدرانى دى ب چ رېڭ ژ فى زۆلما پادشا ئەزىدەهاكى ھېنە رېزگارلىقە، ھەتا وەكى ھەردوو خزمەتكار و ئامادەكارىن خوارنا مارىن سەر ملى ئەزىدەهاكى ب ناقيىن ئارمايل و كەرمایل داکو پېچەك ژ ئازارىن خەلکى كېم بىكەن رىتكەك بكارئىنا، ئەۋۇزى ب نەھىيەن يىقە ل دەمىن سەرژىكەرندا دوو گەنجان گەنچەك ئازادىك و بەرهە دەپەتلىرىن جەپىن

نەپەن و چیایان دەنارتەن دویر ژ گوند و بازىر و ئاقەدانى و شارستانىيەتنى و ل جەن وى گەنجى مەژىي پەزەكى تىكەللى مەژىي گەنجى دى دىكىر و ددا مارىن سەر ملى ئەزەدەھاکى و ڪار بىشى رەنگى بىرىقەچوو بىيى كۆ پادشا ئەزەدەھاڭ هەستىپېكەت بىشى رەنگى بۇونە مرۆقىن كىيفى و ب بۇورىنا دەمى دنابېرە خودا ژن و ژنخوازى ئەنجامدا و ھەزمara وان زىيەدەبۈون و بۇونە هوزەكما مەزن و دەستبەكارى شقانى و ئازەلدەدارىن گەرن و ژ فەرىيىزا وان ڪورد ژى چىيىون، ڪاوهىن ئاسنەگەر خودان بەها و رىزەكما مەزنبۇو، پشتى ھەفەدە ڪورىن وى بۇونە قوربانى خوارنا مارىن سەرملى ئەزەدەھاکى، بۇ گەرتەن و سەرەزىكىرنا دووماھىك ڪورى وى دەھىنە دەف وى، بەلئ ئەملى ب پېتىگىرييا خەلکى ب ئالايىن خەبات و بەرخودانى سەرەتەدانىكەر ل دەزى زۇلم و زۇردەرييا ئەزەدەھاکى و دارودەستىن وى و شىا سەرىكەفيت و ئەزەدەھاکى دەستىگىرىكەت و خەنچەرەكە جەرك بىر لېددەت و مار و زىندەمەرەن زىيانبەخش ژ لەشى وى دەردىكەقەن و ل سەر ئەردى بەلەاف دېن و نەخوشى ژى چىيدىن، ژىهرەندى ب نەچارى ل سەر گوبىتكا چىاین دەماوەندى ل سەر ئاكىرەكى ب زنجира گېيىدەت و بىشى رەنگى پادشا ئەزەدەھاڭ ياخود زوحەك ژناف دېجىت. (فردوسي، ۱۹۸۲ش.ھ، ص ۱۷ - ۵۵؛ المسعودي، ۲۰۰۵م، ص ۹۶؛ مەخدوم، ل ۱۴-۱۸؛ القلقشنى، ۱۹۸۲م، ص ۲۹۷؛ الدينتوري، ص ۳۴۳، ۳۴۴؛ السباعي، ۱۹۷۸م، ص ۱۵۸- ۱۶۰؛ الشعابى، ۱۹۶۳م، ص ۱۷ - ۲۷)

• چەند سەرنجەك ل دور داستانا ئافىرى:

- داستانا زوحەكى و ڪاوهى ژىھەرى قىن چەندى كۆ رويدانەكا راستەقىينەبىت، چىروكەكە ئەفسانەيە و ھىچ بىنەمايەكى زانسى و دىرۆكى نىنە، كۆ ژلاين زانسى و دىرۆكىقە ب درېزەھىپا دىرۆكما مەۋقايەتىن مار ل سەر ملىن مەرۆقان دروست و شىن نەبۇونە و نەساختىيەكى بىشى رەنگى نېبوویە، هەتا ئەگەر دەھىپ نەرینا ھەندەك كەسان ل جەن ماران پارچە گوشتهكى ژەھراوى بىت ژى دەھىپ سەرەدەمەكىدا و ب ھىچ پېتەرەكى زانسى مەژىي مەرۆقان بۇ چارەسەرپەن نەخوشىي پېستى نەھاتىيە بىكارىئىنان، كۆ گەشتىار و دىرۆكەنلىنى نافدارى عەرمەپ ئەلەيھە عەقۇوبى ئەقىن چەندى رەددەكت و ب ئەفسانەيەكابى بىن بىنەما دەته نىاسىن. (اليعقوبى، ۱۹۵۸ش.ھ، ص ۱۹۴)

- ئەقە داستانەكى ئەفسانەيە مەبەستدارە كۆ ژلاين فارسان قە يا ھاتىيە دارشتن و رمواج و گەنگى يا پىن ھاتىيەدان، بىيگومان پادشاھىك نېبۇويە ل ئىرانى بناشقى زوحەك و شورشگىرەك ژى نېبۇويە بناشقى ڪاوه بە لىكۆ دوو كەسىن ئەفسانەيىنە (پورداود، ۱۹۳۸ش.ھ، ل ۲۸۵؛ مەولود، ۲۰۰۷م، ل ۴۷، ۴۷ز). كۆ پەتىريا ژىدەرەن دىرۆكى ئامازى بىشى چەندى دەمن كۆ ناشقى ڪاوهى ل پال ناشقى زوحەكى يىن ھاتى د تىكستىن ئەفسانەيىدا نەك

دیرۆکیدا، کو نافن گاوەن ژناقین گەلەك گەن نیه بەلکو د قوناغیئن دويفدا يى تىکەملى ديرۆكا گەن هاتىيەكىن، کو هەتا ئەگەر ئەم ژىمرىگەن ئەفسانى دەرىكەھىن و وەك راستتىيەكا ديرۆكى ژى وەرىگىرين، لەويف ديرۆكىن گاوەن خەلکن ئەسەھانى يە (المقرىزى، ۱۰ م. ۲۰۱۰، ص ۱۴۳؛ اوشىدىرى، ۱۳۷۷، ش. ۱۳، ص ۱۰۳، ۱۰۲) ھىچ پەيوەندىيەك ب كوردان ۋە نىنە، کو فارس دېيىن (اصفەن نصف جەھان)، هەتا وەك دەشەرى قادسىيەدا ژى ل سالا ۱۶ مىش فارسان بخۇ شانازى پېتىكىر، کو دروشمىن سوبايىن مۇسلمانان ئالاچىكى سپى بولۇ ب گۈوتىن (الله اكبير الله اكبير) و دروشمىن سوبايىن فارسان ئالاچىكى بولۇ ب گۈوتىن (درفش كاوايان درفش كاوايان) ئانكى ئالاچىن گاوەن ئالاچىن گاوەن (الخوارزمى، ص ۱۳۷)، هەتا وەك ھەڭرى ئالاچىن گاوەن ھاتە كوشتن ژلاچىن ئەصحابىيەك پېغەمبەرى (س.خ) بناقىن ضىيار بىن ئەلخەطاب ئەلەھەرى، و ژلاچىن سەركىرىدى سوبايىن مۇسلمانان سەعەد بن ئەبى وهقاس ۋە ھاتە خەلاتكىن ب دىيارىيەك بەاكىغان وەك رېزەك بو زىرەكياوى (المسعودى، ص ۷۶؛ لىزىنبرغ، ص ۳۳۱ - ۳۳۴). کو مەبەستا فارسان ژقىن ئەفسانى شىلەكىرەن و نەھىلانا گەيدانان كوردانە ب دەولەتا مىدىان ۋە. چونكى مەرمەماوان ب ئەزىزەھاكى ياخود زوحاكى ھەمان ئەستىياكى دووماهىيەك شاھىن دەولەتا مىدىا كوردىيە، کو عەرب نەشىن بىزىن ئەزىزەھاكى زىرەكە زمانى وان پېتىن سامىينە زىرەوان يا گەرانە زىرەھەندى دېيىن (ضحاك)، ھەروەسا مەرمەماوان پى ژ گاوەن ژى ھەمان كورشى ئەخامەنشىيە يىن کو كودەتا ل سەر دووماهىيەك شاھىن دەولەتا كوردىيَا مىدى كىرى بناقىن ئەستىياك يان ئەزىزەھاكى. کو فارس باش دىغان دەولەتا مىدى دەولەتا باپېرىن كوردانە کو بىدەھان روزەھەلاتناس و ديرۆكىناسان ئەقچەندە سەلماندىيە وەك مىنورسکى و قلىجەقسکى و نىكتىن و دىاكۇنۇف..، (مەندلاۋى، ۲۰۱۲، ل ۳۹).

- ژىھەرقۇن چەندى ھەمى ھەولۇدان دەھىنەكىن کو ناف و شوينوارىن مىدىا بەرزەبەكەن و بناقى دەولەتا خويا ئەخامەنشى ۋە گەيدەن، هەتا وەك گەلەك فارس بۇ مەرمەمەن خوبىيەن قرىزى ژلاچىيەكىيە گەلەك حەزىزەكەن ب بىزىن گاوەن كورده باتىيەت پشتى دەركەفتىن دەولەتا نەتەھەپىيا فارسى، ب ئارمانجا ۋەن چەندى ھەر دەمما مە گۇت گاوەن كورده واتە مىدى نەكوردان، چونكە گاوەن يى دىزى دۆزمنىن خو رابۇوی ئەزىزەھاكى ئانكى ئەستىياكى، ئەگەر مە گۇت گاوەن كورده كەواتە ئەزىزەھاك ياخود ئەستىياك نەكوردە كەواتە مىدى نەكوردان، ھەروەكى مە بەرى نوکە گۇتى ئەزىزەھاك ھەمان ئەستىياكى دووماهىيەك شاھىن دەولەتا باپېرىن مە كوردان مىدىان بۇويە، و بەلگە ژى ل سەر ۋەن چەندى ل سالا ۱۹۷۱ ز موحەممەد رەزا شاھىن پەھلەمۇي مىھەرەجان و مىھەشاندارىيەك رېكخىست ژىبابانا شارى پىرسىپوليس پايتىھەختى ديرۆكىن دەولەتا ئەخمينى يا فارسى، کو ب مەزنترىن مىھەرەجان دەھىتە نىاسىن د ديرۆكیدا، کو پەتريا

مهنگ و سه رکردن جیهانی داخوازکرن ڦئی میهشاندارین و تیدا پشكداربوون، نیزیک
ساله کن ٿاماده کاری بو هاتنه کرن ڙ دابینکرنا همه می پیدھیاتین میهره جانی کو
پیرسپیولیس ڙ بیابانه کن گوهارت بو بازیزه کت پر باع و بیستان و میرگ و چیمن،
دورو ههفتیا خوارن ڙ پایته ختنی فهردنسا پاریسے دهات بو بازیزی شیرازی نزیک
پیرسپیولیس، میهره جان سئ روڙان ڦکلیشا ب مهزاختنے کا زیده را بدھد، ب سهدان
مليون دولارين وي دهمي ڙئی هاتنه مهزاختن، ٿٺه ل ددمه کيڊا کو روشا ئيراني يا وي
ددمي ڙلاين ئابووريشه ڪله کا خراب بيو، کو ب هزاران خه لک ڇيو نهرازيبوونى
ددرڪه فتنه سهر جادان و خونيشاندان کرن ڙ ٿه گهري ههڙاريما خه لکي و بهه ددردانان ڦئي
مهزاختنا زيده، ههتا ئيڪ ڙوان خاليں بوويه ٿه گهر کو ل دوماهيئن ڪودهتا ل سهر شاهي
هاته ڪرن ل سالا ١٩٧٩، ٿه ڦ چهندبيو، محمد رضا شاهي ٿه ڦ چهنده همه مي ئهنجامدا
ل دوماهيئن هاته سهر دهپي شانويئن و ڪوت ٿه ڦ همه میهره جانا مههن یا مه ئهنجامداي
ب بيرمههريبا ڦئي چهندئ کو ٿه ڦ ٢٥٠٠ سال بوريان ل سهر دامه زراندنا ئيڪه مين دهوله تا
مهيا فارسي کو مهريم پئي دهوله تا ئه خميني یه، ٥٢٩ ب.ز + ١٩٧١ = ٢٥٠٠، کو ٿه گهر
فارسان ميدي ب فارس زانبيان دا ڙ سالا دامه زراندنا ميديان کو ٧٠٠ ب.ز هڙميئن نه لک
سالا ڪهفتنا دهوله تا ميدي و دامه زراندنا دهوله تا ئه خميني ٥٢٩ ب.ز لئي ٿه و باش دزانن کو
ميدي با پيرين ڪوردان و نه لک ييڻ فارسان و دڦيئن ڦئي چهندئ به رزبه ڪمن، هه رو هسا
ٿه ڦ چهنده ڙي به لکه ميه کو فارس سالا ڪهفتنا دهوله تا ميدي و دامه زراندنا دهوله تا
ئه خميني ڙ ٥٢٩ ب.ز دهه ڙميئن نه لک ٥٥٠ ب.ز، پيچه وانه هي بوجوونا زوريه يا نقشه ر و
ديره ڪناسان.

ئیبراھیم پەیامبەری ب ھەمان رۆژا نەوروز دەنە نیاسین (المجلسی، ۱۹۸۳، ص ۴۳؛ الشاھروdi، ۱۴۱۹ھ، ص ۴۷۲)

ل دووماهیئ یا گرنگە ئاماژە بقى چەندى بھىتەدان ڪو ھزماھەكى زور ڙ نقيسەر و ديرۆكناسان فيردهوسى ۱۱۴ مىش مرييە، وەك ئىيكمەم ڙىدەر دەھەزمىرەن دەربارەي ۋەكىرانا ئەقى داستانى و گرىيەداۋى ب ۋەرېزى دەركەفتنا ڪوردان ۋە، ھەروەسا لەدەپەنە دەرينا ھندەك نقيسەر و ديرۆكناسان ڪاوه (کابى_ گافى) نە مرۆفە بەلکو رامانى (گا يان گامىش) دەدت، ڪو وىتنى گايەكى بول سەر پەرۆكەكىن ڪو ب جلدى شىئر يان پانگ يان هرجى ھاتبوو چىكىن و وەك ئالا دهاتە بىكارئىنان (درفس ڪاويان درفس ڪابيان) و بۇ ئىيکەمچار ل سەر دەستى فيردهوسى بوبويه مرۆف. لى لەدەپەنە دەريان ۋەكولەرى ڙىھرى فيردهوسى ب دەھان سالان چەندىن نقيسەر و ديرۆكناسان ئەف داستانە ۋەكىرايە و د پەرتۈوکىن خودا توماركىرينى و گرىيادىيە ب ناشى ڪوردان ۋە، و ڪاوه ڙى وەك مرۆفەكى شورشگىر ل دىزى زوحاكى ستەمكار و خوين مىز دايە نیاسين، مينا ديرۆكناس تەبەرى، ۱۳۱۰ مىش مرييە، ديرۆكناس مەسعودى ۱۳۴۶ مىش مرييە، نقيسەر و ديرۆكناسن خوراسانى ئەلخەوارزمى ۱۳۸۷ مىش مرييە، (الطبرى، ۱۳۸۷ھ، ص ۱۹۸؛ المسعودى، ۲۰۰۵م، ص ۹۶؛ الخوارزمى، ص ۱۳۷).

تمومىرى دووپىن: ئەفسانەيا نەزادى ڪوردى د پەرتۈوکىن زانا و نقيسەر و ديرۆكناسىن ڪوردادا

❖ پشتى بەلاقبۇون و چەسپاندىن بىرددۇزا وەرگەرتنا خىلافەتن ب پىيەر و مەرجى دەربازبۇون د رەگەز و نەسەبىن قوردىشىبۇونى دا و زائىبۇونا شارستانىيەتا عەرمى و فارسى و ھەڤرکى و گرنگىدان ب زانستى نەزادگەرایىن، ھەروەسا جوانكىرن و ب بەاکرنا نەزادىن خو و بى بەاکرن و شىلىكىرنا نەزادى مەللەتىن دەرۈبەر، نقيسەر و ديرۆكناسىن مە ڪوردان كەفتىنە ڦىر باندور و ڪارىگەرەپا وان، ل جەن گرنگىدان ب نقيسەن و جوانكىرنا ديرۆك و وىنەيىن مەملەكتە و هوز و نەزادى گەللى خو، ب بەزىن و بالا وان ۋەھاندىنە و ئاخفتتىن زانا و ديرۆكناسىن وان دەربارەي نەخش و رەگەزى ڪوردى وەك پېرۆزىيەكى ئايىنى و راستىيەكى ديرۆكى وەرگەرتىنە، و ھەمان ئاخفتتىن وان دووبارەكىرينى و بىگە ل سەر زىنە ڙى كەپتەنگى ھەلبەزارتىنە وەك نىشانان رازىبۇونى، ھەروەك دەيتە گوتون (بىتەنگىبۇون نىشانان رازىبۇونى يە).

۱. ڙ ديرۆكناسىن مەزن و بەدارىن ڪوردى ئاماژە بقى بابەتى داي، شەردەخانى بىلىسىيە د پەرتۈوکا (شەردەنامە) دا، ڪو شەردەخان ڙ ديرۆكناسىن ھەرە گرنگ و مەزنە د ديرۆك

کوردان یا نوی دا، کو پله و بها و ریزه کا زیده مهزن ههیه لدھف مه کوردان، لئن ئەقە وئى چەندى ناگەھىنىت کو شاشىيەن وي نەھىيە راستقەكىن و رەخنەكىن. ھەروەك بدلېسى بخو د پىشەكىيا شەرەفتانىمەدا داخواز ژ نەشىيەن پشتى خو كريه کو شاشى و خەلەتىيەن وي راستقەكەن ئەگەر دشەرفتامىمەدا ھاتته بەرچاقكىن.

شەرەفحان دشەرفتامى دا بىقۇن رەنگى بابەتى دارلىزىت: "وقال بعض الحكماء > إن الأكراط طائفة من الجن كشف الله عنهم الغطاء". كما أن بعض المؤرخين يروي أن الشياطين تزاوجوا مع بنات حواء فنشأ منهم الکرد والعلم عند الله وهو على كل شيء قادر" (البدلېسى، ص٢٠٠٦، ٥٧).

واتە: "ھندەك دانا دېيىزىن: <کورد تىرەكىن ژ ئەجنهيان خودى پەرەدە يىن ل سەر وان لاداي>. ھەروەسا شەرەفحان ھەر ل دور ئەقۇن بابەتى بەرەدەوام يىن دەدەتە ئاخفتتا خو و دېيىزىت: کو ھندەك دېرۋۆكناس ژى دېيىزىن شەيتانان ھەقىزىنى دكەل كچىن حەوايان كريه و نەشىن كوردان ژوان پەيدابوويە. و زانىن ھەر يىا لدھف خودايىن مەزن و ئەمۇ ل سەر ھەر تىشەكىن خودان شىيانە".

• چەند سەرنجەڭ:

- ب راستى جەن داخىيە دېرۋۆكنىشىمەك وەسما مەزن و ناقدار نەرين و ۋەگىران و سەرەتايىيەكاكا بىقۇن رەنگى يا ئەفسانەيىي و خەيالى و بىن سەنەد و بىنەما ل دور نەزىادى مللەتن خو د پەرتۈوكا خو يىا پەر بەرادا توماركىرى، کو ھندەك نېسىر و دېرۋۆكناسىيەن كوردان نەبۈون و كىيمىيا ژىيدەرىن بەرەدەست ل وى سەرەدەمى دكەنە ئەگەر ئىتەپ توماركىرنا ئەقان جورە سەرەتايىان ژلايىن بدلېسى ۋە، لئن ۋەكۇلەر دېيىنەت کو بىراستى نەبۈون و كىيمىيا ژىيدەرىن ل وى سەرەدەمى نابىتە بەنانەيەكاكا موقنۇع و رازىيەكەر و شەرعىيەت و مافى نادەتە بدلېسى بۇ توماركىرنا ۋان جورە نەرين و سەرەتايىن ئەفسانەيى و بىن سەنەد و بىنەما دناف پەرتۈوكىيەن خودا، چۈنكە ب دەھان نېسىر و دېرۋۆكناسىيەن عەرەب و فارس ھەبۈينە كول بەرى وى ب سەدان ساللان جوانترىن نەرين و سەرەتاتى بۇ نەزىادى مللەتىن خو ۋەھاندىنە و ھەلبىزارتىنە، ھەروەسا ھىچ نەبىت يىا پېيدەپىو بدلېسى ئەف جورى نەرينە ئەفسانەيىيا بىن سەنەد دناف پەرتۈوكا خودا تومارنەكىريا يان ژى ل دەمن توماركىرنى كومىيەت و نەرينە خول سەر ئەقە بابەتى دابا و پالىدا ئەف نەرينە ئەفسانەيى و خەيالى و بىن بىنەما ب نەش و نەزىادى مللەتن خو رەتكىريا و ب چىرۇك و نەرينە كا ئەفسانەيى دابا نىاسىيەن، بتايىھەت کو لىدويف ھەممى پىپەر و بەلگەيىن دېرۋۆكى و لۆزىكى و جشاكى بىگەرە يىن جشاڭ و سەرەدەمنى وى بخو ژى ئەف جورە نەرينە (ھەقىزىنيا شەيتانى ئەجىنى دكەل مەرۋەن) نەھاتىيە قەبۈيلىكىن و ب ئەفسانە و نەلۆزىكى و نەزانىتى و

نهجتاكى هاتىه ديتىن، ئەقجا بتايىهت بۇ كەساتىيەكىن وەك بىلىسى و پەرتۈووكا وي يا شەرەفناخىمە كۆب چاقەكىن بەرزىي ئەكادىمىي و دىرىۋەكى دەھىتە تەدىتن، بەلگە ئى ل سەر قىن چەندى هىچ نشيسيەرەك و دىرىۋەكناسەكىن سەرددەمى وي و بەرى وي ئامادە نەبووې سەرهاتىيەكى باشى رەنگى يازىمىنى بىدەتە پال نەزەدە ئەللىق خو.

- هەروەسا بكارئىنانا رستەيا (والعلم عند الله وهو على كل شى و قدير) ل دووماهىكى سەرهاتىيەن نىشانە ل سەر قىن چەندى كۆب بىلىسى ل سەر راستى و دروستىيابابەتى گومانەكى وەسا نەبووې، چونكە يائاشكرا و بەرىيەلاقە كۆب بكارئىنانا ئەقنى جورى گۇتنى ل دووماهىيابا هەربىابەتكىن جورە باوهەرىپەكىن و پشتراستكىرنەكى دەتە راستىيابابەتى و سەرهاتىيابا هاتىيە نشيسيين و شروقەكىن ژلايىن نشيسيەر و شروقەكارى، ھەتا وەكى نشيسيەر و شروقەكارىن قورئان و فەرمودىيەن پەيامبەرى (س.خ) ئەقنى جورە رستى و ئاخفتىنى گەلەك بكار دەيىن ل دووماهىكى نشيسيين و گوتارىن خودا ب رامانا قىن چەندى كۆب ئەقنى نشيسيين و گوتارە لىدەف وي ياراستە و جەتى باوهەرىپەكىرنى يە، ول دووماهىيەن دەشىسەن: بەلنى خودايىن مەزن يازىتىر دىزەنلىك و ل سەر ھەر تىشەكىن يىن خودان شيانە.

- سەبارەت سەرهاتىيابا هەقزىنیا شەيتانى ئەجىن دىكەل كچىن حەوايىن دەمنى بىلىسى ئەقنى چەندى ئەدگۇھىزىت ئەگەر ب رەنگەكىن گاشتى گوتىبىت وەك ئەم ھەمى كىچ و كۈرىن ئادەم و حەوايىنە ئانكۇ مەرمەن پىن ژ كچىن حەوايىن كەنizەكىن سلىمان پەيامبەرى بىت، ل قى دەمى بىلىسى ھەمان ئاخفتىنا نشيسيەر و دىرىۋەكناسەن بەرى خو ياخىن ئەگۇھاسەتى، ھەرجەننە لەدەپ لىيگەريانا ۋەكۇلەرى دەيجىز زىيدەرەكىن رەسەننى دەستپىيەكى باشى رەنگى سەرهاتىيە نەھاتىيە ناڭكىن و دارشتن.

لى ئەگەر مەرمەما بىلىسى ئەقچەننە نەبىت دى مەرمەن پىن كچا ئادەمەن و حەوايىن (عىناق) بىت، چونكە چەندىن دىرىۋەكناس و زانايىن ئايىنى بتايىبەت يىن شىعە مەزھەب و پەرتۈووكىن يەھودىيان ئاماژە باشى بابەتى دايىھە كۆب دېئىن: "عىناقا كچا ئادەمەن و حەوايىن ژدايىك بۇو بىتى ئانكۇ بىن برا، ژ دايىكۈونا وئى يانەسروشتى بۇو، كۆ دووسەر ھەبۈون و ھەر دەستەكىن وئى دەھە تېل پىچەبۈون و ھەر تېلەكىن دوو نىنۇكىن وەك دوو داسا يىن تىز پىچەبۈون، و ژ زارەدەقى ئىمام عەلى (ارخ) ئەدگۇھىزىن كۆ دېئىزىت: "سەر پىچى ھەۋالىن خو بەرەف دوزەخىن دېھەت، و عىناق ئىكەمەن كەس بۇويە سەرپىچىبا خودى كىرى، و ئىكەم كەس كۆ خودى كوشتى عىناق بۇو، و ئىكەم كەس بۇويە بىن روشتى و زىناكىرى و ب ئاشكرا كارىن خراب ئەنجامدايىن و شەيتان بكارئىنان و بىن روشتى دىكەل وانكىرى و

سحر ب وان دایه کرن". (الكليني، ٢٠٠٧م، ص ١٨٩؛ المجلسى، ١٩٨١م، ٢٨٤؛ المسعودى، اخبار الزمان، ١٩٩٦م، ص ١١٦)

بچن رهنگى بدلىسى دئ بىته ئىكەم نقيسەر و ديرۆكناسى كو بابهتنى فەگىرانا سەرهاتىيا كچا ئادەمى و حەواين (عيناق) و شەيتانان ب نفس و نەزادى كوردان ۋە گرىبىدەت.

• هەروەسا نقيسەر، شىيخى ئىسلامى، مامۇستايىن سولتان مورادى سىئى و ديرۆكناسى تۈركى ئۇسمانى سەعەددىدىن خوجە ئەفەندى ١٥٩٩ زىزىرىيە، دىدەمەن كوردان دىدەتە نىاسىن دېيىزىت: "كورد دنابىھرا خودا دنه گوھدارن، پىكەتاتن و هارىكاري دنابىھرا واندا نىنە، و ھەر تاكە كەسەك ژ كوردان ھەلگىرى ئالاين ئازادى و خوهسەرى و دوزمنكاري و دابرانىنە، ژيانەكا ئازاد و سەربىھ خۇ ژ كوبىتكىيەن چىياتىن و كويراتىا دولى و نەھاڭلا پى باشتىرە، كو د ھىچ تىشەكىيدا د ئىكەنلىقىتى نىنە بىتىن پەيشا شەهادا ئىسلامى و ئىك تا پەرسىيا خودى تىن نەبىت (تەوحيد)". (خوجە، ١٢٧٩ھ، ص ٢٨٩؛ البدلىسى، ٢٠٠٦م، ص ٦١)

زېۋ پشتراستكىرنا ئاخفتىنا سەعەددىدىن ئەفەندى بدلىسى داشەرەفنامى دا سەرهاتىيەكى ل دور چاقپىيكەفتىن شاندەكى كوردان دىگەل پەيامبەرئى خودى (س.خ) ۋە دىكەنلىقىتى كەن دەنگەنلىقىتى زور ژ خەيال و ئەفسانى دچىت و دېيىزىت خەلک سەرهاتىيەكى سەير قەدەگىرن بۇ دىاركىرنا ئەگەرئى نە ئىكەنلىقىتى كوردان و دېيىزىن: "دەمن ناف و دەنگى پەيامبەریيا موحەممەدى (س.خ) بەلاقبۇوى و بانگەوازىيا ئىسلامى ل سەرانسەرئى جىهانى دەنگەھەدai، ژالىي شاهىن وەلاتان و سولتانىن شاھىنىن و ھەرىمان گىرنىگى پى ھاتىدان و پىشوازىيا ئەقى دىاردا توى كرن، و ئومىيەت مواربۇون شەردە ملکەچىبۇونا ئەقى سەيىدى مەرد و كەرىم بىبىت بەھرا وان و ب ھەممۇ پەرەشى و دلسوزىيەكى قە ملکەچ و گوھدارىن وي بن. (ئوغوزخان) كول وي دەمى ئىك ژ مەزىنە شاهىن تۈركىستانى بۇو، شاندەك فريڭىرە دەف فەخىئ مورسەلىتىن و سەيىدى خەلکىن مەدىنا مونەمور، باشتىن سلائف ل سەر ئاڭنجىيەن وي، ب سەركىرىدىيەتىا كەسەكىن بناقىن (بەغدوون)، كو ئىك بۇو ژ كەسىن دىار و مەزىنلىن كوردان، كو رىيەكىن ناشرىن ھەبۇو و يېن بىن ئەدەب و خودان دلەكىن توند و رەق بۇو، دەمىن چاقىن پەيامبەرى ب فى هنارتىيە ناشرىن و كەلەخ مەزىن كەفتى، نەرەحەت و دلتەنگ بۇو، و كەلەك كەرب ژىشقەبۇون، پەيامبەرئى پىسيارا ھوز و قەبىلە و رەھگەزى وي كر، بەرسقىدا و گوت كو ز تىرىھەكى كوردانە، پەيامبەرئى خودى دەستكىر ب دوعا كىرن ژ وان و گوت: خودايىن بەرز و بلند ج جارا ئەقى تىرىھەيىن تەھوفيق و راستەرئى نەكەت بۇ رىكەفتەن و ئىكەنلىقىتىن، ئەگەر نە دى جىهان ل سەر دەستتى ئەقانە ڇناغچىت و چىتە ھىلاكەت ئەگەر ئەمۇ ئىكېكىن". بدلىسى كومىنتا خو ل سەر قىن چەندى زىددەكتە و دېيىزىت: ژ وي رۆزى

وهر ئەف تىريه يە كۈمىرەم پىن كوردىن سەركەفتى نەبوبۇينە ۋ دامەز زارانددا دەولەت و سەلتەنەتكە ماھىنە ئىكىگىرتى. (البدلىسى، ٢٠٠٦م، ص ٦٢، ٦١)

• چهند سەرنجەك ل دور فىن چەندى:

- ل دهست پیکتی ئەف سەرهاتىيا بىلىسى قەگىرای و پالىدا نا وى بو پەيامبەرئى خودى (س.خ.) فەرمۇودەدە كا بن سەنەدە و دزانستى فەرمۇودەنناسىيىن دا ج بھايىن خو نىنە و بفەرمۇودەدە كا چىكىرى و درەمە دەھىتە هەزماრتن.

خو ئەگەر يا ب سەندەم زى با ب هەممى رەنگەكى يا هەۋەزە دىگەل قى ئارماڭچ و پەياما
ھەممى پەيامبەر بۇ ھاتىنە هنارتىن و بتايىبەت پەيامبەرى مە مۇھەممەدى (س.خ.)، كو
خودايىن مەزىن دقورئانا پىرۇزدا دەربارەدى پەيامبەرىا وىدا دېيىزىت (وما أرسلىناك إلا رحمة
للعالمين) سورە الائبياء - الآية: ١٠٧، كو رەحم و دلۋانى بۇويه بۇ ھەممى جىهانى نەك
كەرب و كىن و دەردەسىرى، كو ئەم كورد زى بەشەكىن ژۇنى جىهانى. هەروەسا ب
ھەممى پېشەرا يا هەۋەزە دىگەل پەيام و رەشت و سەرەدەريا پەيامبەرا و بتايىبەت پەيامبەرى
مە (س.خ.) كو قورئانا پىرۇز دەربارەمى رەشتىن وي و سەرەدەريا وي دېيىزىت: (وانك لعلى
خلق عظيم) سورە القلم - الآية: ٤، (ولو كنـت فـطا غـليظ القـلب لـانـضـوا مـن حـولـك)
سورة آل عمران - الآية: ٥٩، كو خو ئەگەر سەرەتاتى يا راستىنى بىت و بەغدووز يى
نەشرين زى بىت بەيج رەنگەكى دىگەل پەيام و رەشتىن پەيامبەرى ناكۈنچىت و
نەشرين زى بىت بەيج رەنگەكى دىگەل پەيام و رەشتىن پەيامبەرى ناكۈنچىت و
پاشقەبەت و كەرىن ژىراكەت و نزايا ژۇي و ملەتنى وي بىكت، بەلكو وەكىو يا دىيار
پەيامبەر تا سەر ھەستىكى دىزى سىستەمن چىنالىتى و دەمارگىرىن بۇويه، بەلكە زى ل
سەر قىن چەندى بىلالەكى حەبەشى يىن رەشت پىستى بەندە كەرە باڭگىزى خو و ب
پىخاسى سەر بانى كەعبا پىرۇز كەفت، زىددەبارى هوشداريا پەيامبەرى بۇ دەيكى مە
عائىشىيان دەما ب پەيچەكى ئامازە ب كۈرتىا بەزنا دايىكامە صەفييەن داي، دەمن گوتى
ئەز ب خودى كەم تە پەيچەك گۈت ئەگەر دىگەل ئاقا دەريايىن تىكەل بىكەي دى
گەن بيت < لقد قلت كلمة لو مزجت بماء البحر لمزجته > (صحيح أبي داود، الرقم:
٤٨٧٥) وەك ئامازەك بۇ نەدروستى و مەزناھىيىا گۈنەها گوتنا ئەقىن پەييش. قىيىجا پا چەوا
خودانى جوانترىن و بلنترىن رەشت و سەرەدەرى دى كەرب و كىن و نزايان ژەكەسەكى
و ملەتكەكى كەت، بەلكو دەقىت بەندەز و هەقالىن وىيىن كورد زەرىبان دىگەل كومەكا
نزايان خېرى ژالىي سەرەمەرى مررۇقاپايەتىن قە.

- راسته بدلیسی دیپژیت خەلک قى سەرەتاتىن دېئىن، بەلۇن قەھگىران و توماركىرنا فەرمۇودە و سەرەتاتىيەكە بىن سەندەد و بىن بنەما ژلايىن بدلیسی قە دېرتۇووکا خويا (شەرەفنامە)دا، راستىيىا گوتۇن و وىنەكىرنا دىرۆكىناسىن تورك سەعەددىدىن خوجەى ل دور كوردان پشتراست دەكت، بىگەرە وىنەكىرنەكە گەلەن نەشريىنتر دەتە گەلۇن كورد ئەز وىنەكىرنا سەعەددىدىن خوجەى، زىيەدبارى شىۋازاى كومىيەتكىرنا وي ل دور سەرەتاتىن كو تارادىيەكىن زور باودرىپەكىرن و وەرگەرتنا بابهتى وەك راستىيەكە دىرۆكى و ئايىنى ژلايىن بدلیسی قە دەيتە پشت راستىكىن، ئەقچەنەدە ئى ئاستىن رەوشەنبىرىيَا ئايىنى و تا رادىيەكىن ئى ئاستىن هەستىن نەتەوەيىن نېسىرەرى دەيىختە جەن پسيارى، بتايىھەت كو نېسىر كورده و سەرەتاتى و فەرمۇودە ل دور مللەتنى وين كورده، و ب تايىھەتلىرى دەيىختە لەپەرىانان قەكۈلەرى بدلیسی دەيتە هەزماრتن وەك ئىكەم كەمس كو ئەف سەرەتاتى و فەرمۇودە د پەرتۇووکا خودا قەگىرای و توماركىرى،^۱ و نېسىر و دىرۆكىناسىن دەمارگىر بدلیسی و شەرەفنامە بخو كىرىنە ئىيدىر بۇ ناشرىنلىكىرن و شىلەيىكىرنا وىنەيەن كلتور و رەگەزى كوردى ب رېكا قەگىرانا قى سەرەتاتىن.

- ئەخالىن گەرنگ قەكۈلەرى دەقىيت ئاماژى پېيىدەت كو بدلیسی ل جەنلىق چارەسەرىي بىگەرىت بۇ ئارىشەيىا نە ئىكەنگەرن و هەفەركى و دووبەردەكىيَا كوردان، ل سەر بابهتى زىيەدەكىرىھە و پەتر گەلۇن خوب خوخور و نەگۈهدار و نەپېڭىر و خوين رېز وىنە كىرىھە(البدلیسی، ۲۰۰۶م، ص ۶۲)، ئەقەزى شاشىيەكە زورىيەيىن نېسىر و دىرۆكىناس و ھوزانثانىن مەزن و رەسمەنین كوردان ئەنچامدابىنە، كو خالىن ئەرىيەن ئەرىيەن كوردان وىنە و دەسىنىشانكىرىنە بىيى كو چارىيەكىن ئىبوو وان بىرىنان بىيىن، كو ئەقەن چەندى ئى ب ئاشكرا رەنگىۋەدا يە ل سەر پەرتۇووکا بدلیسی.

١ هەندەك قەكۈلەر و نېسىكارىن مە دەن باھتىدا كەفتىنە د شاشىيە دا، كو قەگىرانا ئەقەن سەرەتاتى و فەرمۇدى دەدەنە پال نېسىر و دىرۆكىناسى ئۇسمانىن تورك خەواجە سەعەددىدىنى د پەرتۇووکا وي يَا بناقى (تاج التوارىخ) دا، ۋازان قەكۈلەران ئى د. ئازام رەفعەت د قەكۈلەنەكە خودا يَا بناقى (Kurdish Islam _ and the Question of Kurdish Integration into the Iraqi State ئىكەنگەرتنا كوردان د دولەتا عىراقتى دا) ئەقەن چەندى پشت راستىدەكت، بەلۇن ل دور لېڭەرىيانا قەكۈلەرى د پەرتۇووکا سەعەددىدىندا ئاماژە ب ج قەگىران و فەرمۇدىن بىشى رەنگى ئەھاتىيە دان، بەلکو بدلیسی وەك پشتراستىكىرن و سەر زىيەدەكىرنەك بۇ ئاخىفتىن سەعەددىدىنى ل دور كوردان بۇ ئىكەمچار ئەف قەگىران و فەرمۇدا بىن سەندەدا ئەفسانەيىا قەھاندى د پەرتۇووکا خويا (شەرەفنامە) دا توماركىرىھە.

هەروەسا بىلىسى دشەرە فەنامىيەدا ھەمان سەرھاتيا ئەفسانەيىي يى فيردەوسى دشاھنامى دا
فەگوھاستىيە لە دور نەزەدى كوردان و گوتىيە كۆ هەندەك نىشىن كوردان دزقىرىين بۇ
كەسىن ل چىا و نەھالان بەر بەلەف بۈوۈي و ۋە دەست زوحاسەت زوردار رىزگارىيۇو.

یا گرنگه ٹامازه بقئی چهندی بهیتهدان کو دبیت کاریگه ریه کا مہزن یا سہرهاتی و
ئے فسانه یین فارسی و نقیسینین زانایین شیعه مہزہب ل سہر بدليسی هاتبیت کرن،
پیدابون و مہزن بعونا بدليسی دناف کوچکیں شاهین وان بتایت شاہ تھہماسی و
پھروہد بعونا وی ل بھر دھستن زانا و دانایین وان و ژیانا بدليسی دگھل وان بو دھمن
زیدتر ژ سیه سالان و نقیسینا گرنگترین پہرتووکا خو یا شہر فنامہ ب زمانی فارسی
و قہگیرانا گھلک سہرهاتی و ئے فسانه یین نقیسہر و زانایین فارس و شیعه مہزہب
دبیت باشترين بله گمین ل سہر ئه ٹئی چهندی.

۲- فهقيه و زمانناسي عيراقى مورتهضا ئەلزوبىدى دېرتۈوکا خويما (تاج العروس) دا، دوو سەرهاتىين ئەفسانەيى ژ زانايى كورد موحەممەد ئەفەندى اقەدگوھىزىت دەريارەد نەزىدە كوردان:

ئەفەندى د سەراهاتىيا ئىكىن دا نەزەدى كوردان بۇ ئەجنه يان دىقىرىنىت و بىتاپىت ئى دويىندەها بەلقيسى و دېبىتىت: "دەيىتە گوتىن كۆ نەزەدى كوردان ژ ئەجناھە و ھەر كوردەكىن لى سەر روپى ئەردى چارىكەكا وي ئەجنه يە، چۈنكى ئەمۇ ژ نىشى بەلقيسى نە، و ھەندىكە بەلقيسە ئىكىدەنگا ھەمى كۆ دەپىكَا وي ئەجنه يە".

موحه‌مداد ئەفهندى ئەلکوردى: هەر ژناسنافى وى (ئەفهندى) يا دىارە كول سەردهەمنى دەولەتتا ئۆسمانى يىن ژيائى و ژ كەسىپ ناقدار و رېزدار بۇبويە دەولەتتا ئۆسمانىدا، چونكە ناسنافى ئەفهندى بۇ زانى و فەرمانىبىرىن پايەدارىن دەھاتە گوتۇن، نافىن وى ئەبۇ عەبدۇللاھ شەمسەددىن موحەممەد بن سلیمان ئەلکوردى ئەلمەدەنى يە (1714-1780). ل دىيمەشقى يىن ژدایىك بۇبوي، دەمنى باپىن وى كۈچكىرى ژ دىيمەشقى بۇ مەدینىت ژيئى وى سالەك بۇو، ژ ئىمام و قەقىيە و زانىيەن ناقدارىن زانستىن عەقلى و نەقللى دەھيتە ھەزمارتىن ل حىجازى، موقتىن مەزھەبىن شافعى بۇو، فەرماندا سۈلتۈنى بۇ ۋىن مەرەمنى بۇ وى درجىبۇو خودانىن چەندىن پەرتۈوكانە، موقتى دىرۆكىناسىن دىيمەشقى (ئەلمورادى) موحەممەد ئەفهندى ب چايەك ژ چىايىن زانستى دەتمە نىياسىن، يىن ناقدارە ب رەخنەگىرتىتى ژ تېبازا و مەبابىتەن و بۇ ۋىن مەرەمنى نامەمەك بۇ دامىززېتىنەرىنى ۋى بىزاقى موحەممەدى كۈرى عەبدۇلواھابى هنارىتىھە داخواز ژىڭكىرىھە كو زمانى خوبىارىزىن ژ تەكفيير و تەفسىق و تەبديع كىرنا موسىلمانان، ل بازىرىتى مەدینىت و مەغەركىرىھە و ل گۈرستانا بەقىع ھاتىيە فەشاشتىن. (المادى، 1988م، ص 111)

دسهرهاتیا دووین دا نهزادئ کوردان بۆ تیکهلهیهک ژ عهرب و کهنهزهکین دووریتن سلیمان په یامبه‌ری ذرقینیت و دبیّثیت: "دھیته گوتن کو هندهک کەس ژ عهربان سهربیچیا سلیمان په یامبه‌ری کر (س.خ) و بهرد فارسان رەقین، تیکهلهی وان کهنهزهکان بون یین کو زەلامەکن بۆ سلیمان په یامبه‌ری (س.خ) کری، ژ دویندەها وان نقشى کوردان ژئ پهیدابوو". (الزبیدی، ۱۹۷۱، ص ۱۰۵)

لدویف لیکه‌ریانا فەکۆلەری موحەممەد ئەفندى ئیکەم کەسە ئەف سهرهاتیه بقى شیوازى فەگیرای، گریدا نهزادئ کوردان ب ئەجنان و بەلقىست و پاشان تیکهلهیهک ژ عهرب و کهنهزهکین دووریتن سلیمان په یامبه‌ری، کو دھیج ژىددەرەکى ئایینى و دېرۆكى دا سهرهاتى بقى رەنگى نهاتىيە و نەيا دیارە ناقبرى ئەف سهرهاتیه ژ کىش ژىددەری وەرگرتىيە. براستى جەن مەندەھوشى و راودستانى يە زانايەك بقى رەنگى پەستا وي بھیتکرن ژ زانست و زانين ئەف سهرهاتىيەن ئەفسانەيى و خەیالى ل دور نهزادئ گەلن خو کوردان فەگیریت بىي کو هیج شروقەكارى و رەخنەيەكى ئاراستەي هەلگرین قىن جورە هزرى بکەت، و بتايىت کو ئەم زانىي ئايىنى يە و د زانستىن ئىسلامى و فەلسەفە و زانستىن کەلامى دا يىن شەھەرمزايە، کو ئەف چەندە (کورد و ئەجنبى) لدویف ھەمى پېشەرین لۇزىكى و ئايىنى يَا ھەۋىزدە.

۳. ھروەسا نقيسەر و وەرگىر و ئەدبىناسن ڪورد عەبدوللاھ کەيىخەسرەموى دانەری پەرتۈوكا (مصيبت ڪرد بودن) ئەقى باپەتى ذرقىنیت بۆ گەشتا دەھزار لەشكەرييَا سەركىدى يۇنانى زەينەفۇنى بۆ رۆزەھەلاتن، دەمنى ل ھەرىتىما ڪاردوخياندا ۴۰۱ پىز دەريازىبۇيۇ، ئاماژى بقى چەندى دەكتەت کو ل دەمنى ڪوردىن پائەوان ل چىايىن ئاسىن ھېرىشى لەشكەرى زەينەفۇنى ڪرى، ئەوان وەسا ھزىدەر ڪو ئەقە ئەجنبەنە. (كىخسروى، ۱۲۸۱ ش.ھ، ص ۲۱)

لدویف لیکه‌ریانا فەکۆلەری دھیج ژىددەرەکىدا نهاتىيە کو لەشكەرى زەينەفۇنى يۇنانى ل دەمنى ھېرىشا ڪاردوخىيەن ڪورد وەسا ھزىكربىت کو ھېرىشىپەر ئەجنبەنە، بەلكو ناقبرى ئیکەم نقيسەرە ئەف چەندە گوتى، دېيت کەيىخەسرەموى ئەفچەندە ل ژىر كارىگەرييَا چىرۇك و رۆمانى گوتېت، چونكە چىرۇك و رۆمانى رەنگەدانەكى بەرجاف ل سەر نقيسىنەن وى ھەيە، و بتايىت کو ئەم ژىيرەنەكەين نقيسەر ئەدبىناس و چىرۇك نشيis و رۆمانناسە.

۴. ھروەسا ژ زانايىن دىتەت کو ل سەر ڪوردا دھىتە ھژمارتن و كەفتىيە دىن باندورا ھەمان ھزر و بىردا، فەقىيە و موحەدەت و موقتى و موقتى و گوتارىيىز و زانايىن موجتەھىدى ئەھلى سوننەتى و جەماعەتى شىيخ ئىبن تەيمىيە يىن حەرانى ۷۲۸ مىش مەرىيە، ل دەمنى شروقەكىرنا باپەتى ئارىشا خەلقا قورئانى دېرتۈوكا خودا يَا بناقى (مجمۇع فتاوى)

کوردان ب جاھل و نزان دەتە نیاسین. (ابن تیمیة، ۲۰۰۴، ص ۲۳۸) ئەفە دەدەمە کى دايە
کو يَا ئاشكرا و بەرەبەلاقە دىرۆكىيىدا ئاريشا بايەتنى خەلقا قورئانى دناقېبەرا ئيمام
ئەحمدى كورى حەمبەلى و مۇعەزىزلىييان دا بۇو، لەدەپ ئىكەنەن ئەكولەرى نەھاتىيە
زانىن كو كوردان ھىچ پەيوەندىيەك بىشى بايەتىقە ھەبىت، براستى ژى يَا سەيرە شىخى
ناشقى كوردان تىكەنلى قى بايەتنى كرييە، چۈنكە ئەفە بايەتنە کى ئايىنى و ھزرى و
فەلسەفيە كو پەيوەندى يابىشى گروپ و رەوتىن ھزرى و فەلسەفى و ئەھلن كەلامنى يېين
وي سەرددەمى قەھى نەڭ بايەتنى مللەت و قەبىلە و نەتمەوهەكىن، ئەفە دەدەمە کى دايە يېين
ئامادەن بۇويە ناشقى ھىچ مللەتكى دى تىكەنلى قى بايەتنى بىكتە.

ههروهسا ئىبن تەيمىيە ل دەمىت شروۋە كرنا باپەتى مەھرەيا ئافرەتان دېرتۈوکا خويا
بناقۇن (الفتاوى الكبرى) باپەتى گشتگىر دكەت هەمى كوردان ژىيەن فيرخاز و زانا و
ئەزانان، بچوينك و مەزنان ب دىڭىق و نامىھەبان دەتە نىاسىن (ابن تىمييە، ١٩٨٧م، ص ٤٧٦). ئىبن
تەيمىيە ب شىيخ ئىسلامى يىن سەردەمىن خو دەتىتە نىاسىن، كۆھەتا ئەقرو ژى دېت ئىلەك ژ
كارىگەرتىرىن زانيان بىت ل سەر ھزرا ئىسلامىيا ھەۋچەرخ ب تايىبەت يا گىرتى و جىهادى،
كول سەر زانا و فەقييەكىن وەك وى يا پىندىقىبىوو يىت ھويىرىپىن بىت د درخستنا ئەحکاماندا
و باپەتان گشتگىرنەكەت، لىن دەمىت باپەت دكەفىتە سەر كوردان پىشەر دەتىنە گوھرىن
و خەمسارىن ناكەن د كىيمكىن و شىلىكىرنا وىنەيىن كلتۈر و رەگەزى كوردان. بەلگە ژى
ل سەرقى چەندى كوردان ب نەپىيگىر ب شەريعەتن ئىسلامى ل قەلەم دەت و شەپ و قىتالى
دكەل وان ب واجب دېتىنە ئەگەر نەزقىرنەقە بۇ شەريعەتن ئىسلامى و پەيشا شەدادى، و ل
سەر فى باپەتى چەندىن ئەحکامىن ئىسلامى دارىزىت و دكەتە بەلگە و حوجە ل سەر
شەرعىبۇون و راست و دروستىيا شەپ و قىتالى دكەل وان، "إذا كان الأكراد والأعراب
وغيرهم من أهل البوادي الذين لا يتزمون شريعة الإسلام يجب قتالهم وإن لم يتعذر ضررهم
إلى أهل الأمصار فكيف بهؤلاء . نعم يجب أن يسلك في قتاله المسلح الشرعي من دعائهم
إلى التزام شرائع الإسلام إن لم تكن الدعوة إلى الشرائع قد بلغتهم كما كان الكافر
الحربي يدعى أولا إلى الشهادتين إن لم تكن الدعوة قد بلغته ... ، ئەقە دەدەمەكىن دايىه
دەربارەي ئەقى باپەتى يى ئامادە نەبۈويه ناقۇن ھىچ مللەتكىن دىتەر دكەل كوردان بئىنیت
بەلکو ب پەيشا كورد و دەشتەكى و خەلکىن دىتەر دەل و بىابان باپەتى بددۇماھىك
دئىنیت (ابن تىمييە، ١٩٩٥م، ص ٥٠٦، ٥٠٥). هەلبەت دەربارەي ھەزماრتن و ل قەلەمداناتا كوردان ب
نەپىيگىر ب شەريعەتن ئىسلامى ئەف باپەتە بىتىن گرىيادىه ب پىشەر و رىباز و دىنتا شىيخى بۇ
عەقىدە و شەريعەتن ئىسلامى، زىيەبارى رىباز و شىۋاھى دىندارى و پىيگىرىپىا كوردان بۇ
ئايىن و شەريعەتن ئىسلامى، ئەگەر ياخويا يە كۆ ب درىزاھىپا دىرۈكە ئىسلامى ھىچ
مملەتكەك وەك كوردان پىيگىرى ب ئايىن ئىسلامى نەبىيە و ئايىن و شەريعەت ب دلسافى و

دلساخی وەک کوردان وەرنەگرتیه، ب بەلگەیەن قىچەندى ب درېژاھىيا قى دېرۆكىن بزاڭا زەندەقى دناف کورداندا پەيدا نەبۈویە.

۵. مامۆستا ھەزار د شەردەنامىيى دا ب زمانەكى رەخنەبى دېرىزىت: "كۆمەلەك کوردىن بازىگان ژ ھۆزى (باجن) ژلايىت بوتان يىن چۈوپىنه تاييف و ل سەردەستىن پەيامبەرى خودى (س.خ) يىن موسىلمان بۇوين، ژ وي رۆزى وەرە باجن يىن كىرىنە ئەجنبەيىن نوسەبىينى و ھەموو مللەتن ڪورد ژ سايىا وان نەھ موسىلمانىن باجن وەك تىرىدەك ژ ئەجنبىن پەرەدە ل سەر ھاتىه لادان دەنە نىاسىن" (بدلىسى، ۲۰۰۶، ل ۲۳). ھەرچەندە مامۆستا ھەزار ئامازە ب ئەگەرئى قىچەندى نەدایە، لىنى لەدەپ لىيگەريانا فەكۆلەرى ب ئەگەرەكى زور ژىمر ئىزىكاتى و لىيکچۈونا پەيشا باجن و جن، دېرۆكناس و ئىشىھەرىن دەمارگىر ئەفچەندە بخۇ بەدەرفەت دىتىيە و بابەت گشتگىرگەرىيە و ب رەگەزى ئەجنان فەگەرىدایە و پىلان و مەرەمەن خويىن قېرىزى پىت دارشتە.

۶. يَا گۈنگە ئامازى ب نەرينا رابەرى ڪوردان مەلا مۇستەفا بازىانى بىدىن دەربارەي ئەفسانەيا ئەجنبەي و نەزادى ڪوردان، ئەۋۇزى ل دەمىن گۇفارەكى كۆيتى بناقى ئەقشارا عەھەبى ل سالا ۱۹۷۱ ز پرسىارەك ئاراستەي جەنابىن سەرگىرەدە مەلا مۇستەفا بازىانى كىرى ل بارەگايىن وى ل (كەلەلە) ل چومان، سەبارەت راستىيىا بابەتن نەزادى رەگەزى ڪوردى و گۈرىدىانى وى ب نەشىن ئەجنبەيان فە ھەرروك نەرين و گوتىنەندە ئىشىھەر دېرۆكناسان، رابەرى ڪوردان ب ئاخىنەكەكىن بەرسە وى چەندى دا و گوت: "ئەفچەندە تا نە دەربارەي راستىيىا ڪوردان ھاتىيە ئىشىسىن بىتىن ۱۰% نۇينەراتىيىا راستىيى دەكتە، كۆھر كەسى بشىت پىنۇسى بىگرىت دېشىت بنېشىسىت، دېيت باش يان خراب بنېشىسىت، ئەم تىشتن ئەم دېشىسىن و دېيىشىن سروشەك نىنە ژ ئاسمانانا ھاتبىتە خوار، بەلکو گۈرىدىانا نەزادى ڪوردان ب ئەجنبەيان فە ژ ھەست و خەيالىن خويىن نەخوش و تارى و رەشم ئىلهااما و دەركەرىتى، بازىانى دېرىزىت ھەندىكە ئىشىھەرە مينا ۋان چىا و دول و نەھالىن ئەم دوربىچەكى نە، كۆ ئىشىسىن وان بەرزى و نېشىقىيەن تىداھەي، ئەگەر ئەم دەقىت گۈنگەيى ب زانىنا نەزادى مە بىدەن بزانە ڪورد بەشەر و مەرۆقەن و ژ دۈيندەھا ئادەملى و ھوايىن نە، ئامازى ب ئايەتا قورئانا پىرۇز دەدت: حيا ايهى الناس إنا خلقناكم من ذكر وأنثى وجعلناكم شعوبا وقبائل لتعارفوا إن أكرمكم عند الله أتقاكم إن الله عليم خبیر سورة الحجرات: - الآية: ۱۳، سەرگىردى ڪورد تىشتك دەھىتە هىزراوى و ب مەندەھوشى قە دېرىزىت: سەبارەت ب ئاخفتىنا وان كەسىن دېيىشىن كۆ ئەم ژ نەشىن ئەجنانە، ئەقە بەلگەيە ل سەر قىچەندى كۆ عەقلى بەشەرى يىن ب كىيم و كاسى و قاصرە، ئەم كەسىن ئەم ئافراندىن چىتەر ھەركەسەكىن دىانىت كا جەوهەر و نقش و رەگەز و ماھىيەتا مە چىيە. (زىمال، ۱۹۷۱ م، ص ۱۱۰)

ئەف بەرسەت و ڪارقەدانا سەرکرده بارزانى بۇ وان كەسىن نەزادى گوردى گىيىدەن ب نىشىن ئەجنان ۋە ئامازىيە بۇ تىكەھەشتىنەن وى ژ سروشىتى زيانى و سروشىتى ياسايىن خودايى د گەردون و زيانىدا. ل دوماهىين ژ ئاخفتىنەن بارزانى وەسا دەيىتە خوياكىن كو گەلەك بىقى بوجوون و نەرينا ئەفسانەيى سەقهەت د گەلەك پەرتۇووکىن عەرب و فارساندا ياهاتىيە بىردوز و نەرينا ئەفسانەيى سەقهەت د گەلەك پەرتۇووکىن عەرب و فارساندا ياهاتىيە توماركىن و قەگىران، هەتا وەك دىرۆكىناسىن كوردى شەرفخانى بىلىسى دېرەرتۇوکا خودا يا توماركىرى بىيى كو كومىنتەكىن ل سەر بدەت.

• چەند سەرنجەكىن گشتى:

بۇ لادانا پەردى گومانى ل سەر ئىشىن و ئاخفتىنەن ئىشىر و زانا و دىرۆكىنىسىن نەزادى كوردى دزقىرىن بۇ قەگىران و سەرەتايىن ئەفسانەيى هەولۇن ھاتىيە دان ب رەنگەكىن گشتى چەند خالەكىن شۇرۇھەكارى و رەخنەيدا بەيىنە بەرسىدان:

- دەستپىيىكى دى ژ ئاخفتىنەك دىرۆكىناس مەسуюودى دەستپىيىكەين دەملى دېرىزىت: "زانىنا دىرۆكىن پىدەقىيەكى زانىتى و ئايىننە، بەرددوامىت ب ئاخفتىدا خو دەدت و دېرىزىت ژ دەنگوباس و قەگىراناندا ھەموو زانست و لۇزىك و دانايىيەك لىن دەيىتە دەئىننان، فيقە راۋىرۇنى پىدىكەت و رەوانبىرۇنى مفای ۋېرىدىنىت، ھەلسەنگىنەر ژى بابەتان ل سەر ئاقادىكەن" (المسعوى، ١٣٣٨ھ، ص ٣٨٤). ئەم ژى دى ھەولەدىن ھەمان پىشەرى مەسуюودى باوەرى پىن ھەى ھەلسەنگاندى بۇ بابەتى كەين ب رىكا بەلگەيىن دىرۆكى و زانستى و لۇزىكى و ئايىنە.

- ئەقىرۇ بەلگەيىن زانستى و دىرۆكى يَا سەلماندى كو ۋەرىزى كوردان ژ مللەتىن زنجىرىتىن چاين زاڭرسە، كو دىرۆكەقان بۇ نىزىكى شەش ھزار سالان دزقىرىت، و ب دەھان شارستانىيەت ئاقاڭرىنە، وەك شارستانىيەتا گوتى، سوبارى، لولوبى، ڪاشى، مىتانى، ئورارتى، ڪاردۇخى... و ل دەرۈبەرى ھزارا دووپىن بەرى زايىنى يىن ژ چىيانا ھاتىنە خوار و دىگەل مللەتىن ھند و ئەورۇپى تىكەھەل بۇوپىن، بىدەھان زانايىن ئاركۇلوجى و رۆزھەلاتناس و دىرۆكىناسان ئەفچەندە پشت راستكىرىه.

- بىيگومان ئەف داستان و سەرەتايىيە ژ ناخن ئەفسانەيىن پويچ و بن بىنەما ھاتىيە وەرگىرتىن، جونكە ھەر ژ دروستبۇونا بونەوەران ھەتا ئەقىرۇ لەدەپ ھەمى نەرين و بىردوزىن دەرسىتىبۇونا مەۋقان نەھاتىيە زانىن و بىيەستەن كو ئەجنه دىگەل ئافەرتانىن مەۋقى كومبىن و زارۇك ھەبن، يان ژى نەخوشىيەك ھەبىت مار ل سەر ملىيەن مەۋقان شىن بىن، كو ڪارەكى بىقى رەنگى بەيچ رەنگەكى دىگەل لۇزىكى ناڭونجىت بتايىت دىگەل پېشىكەفتىنە زانستى سەرددەم دا.

- ههروهك مه ل دهستپيڪى ئامازه پيّدai کو ڙلاين ديرٽكىيشه دهيج ڙيدهرهكى باوهرييٽكridا نههاتيه کو دهستهه لاتا سليمان په يامبهري گههشتبيته هندئ و ئهوروپا، تهناهت دهستهه لاتا وي بتهمامى ل سمر و ڦلاتين ههفسنوريين شاهنشيماوي ڙي نههاتيه سهپاندن و دهربازكرن وهک سوريا و ميزوبوتاميا و كوردستان و ڦلاتي فارسان.
- ههروهسا ڙلاين زانستى و لؤزىكىيشه ئهجهنه نفسهكى نه ڙ پيٽكهاٽين بهرجهستهنه و خوين نينه، پيچهوانهه نفشنى مرؤڤان کو ڙ پيٽكهاٽين بهرجهستهنه و خوين يا همى، وهک يا روهن و ئاشكرا ئهم ڪورد ڙي ڙ نفشنى مرؤڤاينه.
- ههروهسا لدويف پيوهرى ئايىنى ئهقچهنده ب هه ڦڏ و نا لؤزىكى و ناشهرعى دهيتىه هژمارتن، کو چهندىن تيٽكست و بهلگه يىن ئايىنى يىن راست و دروست و باوهرييٽكري يىن ڦهبر بتاييهت قورئانا پيروز و فهرومودىن په يامبهري (س.خ) ئهقچ چهندى پشت راستدكەن، بو نموونه:
- بىگومان ئهم ڪورد ڙي وهک همهى خهلكى جيهانى ڙ (ناس) و مرؤڤاينه و هاتينه ئافراندىن ڙ نير و من يان و هاتينه دابهشڪرن بو مللته و هوز و تيره و بابكان. بهلگه ڙي ل سمر ڦن چهندى: < يا أيها الناس إنا خلقناكم من ذكر وأنثى وجعلناكم شعوباً وقبائل لتعارفوا إن أكرمكم عند الله أتقاكم إن الله عليم خبير> سورة الحجرات: الآية: ١٣
- لدويف بهلگه يىن ئايىنى و واقعى ئهجهنه بهيج رهنگهكى ناهينه ديتن ڙلاين مرؤڤان فه و مه شيانين ديتنا وان نينه بتنى بو پيغه مبه ران نهبيت کو ئهوزى د هندەك روش و دەمەن تاييه تدا ب دهستوربىيا خودايى مەزن دشىن فريشه و ئهجانان بىيىن، وھكى يا ديار تاكى ڪورد ڙي وهک هەرتاكهكى جيهانى مرؤڤه و دهيتىه ديتن. بهلگه ل سمر ڦن چهندى: > إنه يراكم هو وقبيله من حيث لا ترونهم < سورة الأعراف: - الآية: ٢٧
- لدويف بهلگه يىن ئايىنى ههقىرينييا ئهجانان دگەل ڪەنیزهكىين سليمان په يامبهري ڙ بلى ئهفسانهكىا بنى بنها ما هيچ راما انهكى ديت نادهت، چونكى ئهجانان چ دهستهه لاتهك ل سمر مرؤڤان نيه ڙيلى و موسوسى، کو ئه و بهيج رهنگهكى نهشىن ڪارهكى جهسته يىي دگەل مرؤڤان ئهنجام بدمن و مضا و زيانهكى جهسته يىي بگهه يىين مرؤڤان، بگره خو ئهگەر ئهجهنه و شەيتانى ڙ هەميا مەزن تر ڙي بيت، و شەيتانى مەزن دگوتارهكى خودا ب ئاشكرا دانپيٽانى بشى چهندى دكهت: بهلگه ل سمر ڦن چهندى: > وقال الشيطان لما قضى الأمر إن الله وعدكم وعد الحق ووعدتكم فأخلفتم وما كان لي عليكم من سلطان إلا أن دعوتكم فاستجبتم < سورة إبراهيم: - الآية : ٢١.

فەكۇلەر دەھەشىتە ئەقان دەرئەنjamىن ل خوارى:

- ئەجنه و ئەزىزەھاك و شەيتانىكىرنا ئەفسانەييا نەزادى كوردى ژلايىن زانا و نقيسمەر و دىرۆكناسان فە بتايىھەت يىين عەربەب و تۈرك وفارس ڙ حالەتن شاز و خەبىالى و تاكەكەسى دەركەفتىيە و وەك دياردە و نەرىت و پروژەيەكى رىكخستىن گشتگىر دەيتە بەرجاڭ، راستە بوجوون و نەرينىن وان ب شىوازىن جياوازنى ل دەم و جەپىن جياواز دارشتنە، بەلى مەرمەن و ئارمانچ ئېكە كو دەستپىدەكتە ڙ ئەجنه و شەيتان و ئەھرىيمەن و عفرىت و ئەزىزەھاك و ياخى و طاغى و دەشتەكى و دلەرق و جەھنمى و جاھل وکىيەت و ناشارستانى و شىواندن و ژىپىن و شىلىكىرنا وينەيىن نەزاد و ڪلتور و ئەدب و زمانى كوردى ب رىكا ھزر و نقيسىن و نەرينىن خويىن بەرتەنگ و تارى، دووماھىك دەيت ب تەپەسىرەكىن و دەرىبدەركىن و ھەتكىن و كومكۈزىكىرنا تاك و كومەلگەھەن كوردى ب رىكا داگىگىرەكىن و كونترۆلەكىن ئاخ و وەلاتن كوردان.
- پشتى وەغەرا پەيامبەرى (س.خ) و زالبۇونا شارستانىيەتا عەربى و فارسى ل سەر كومەلگەھەن ئىسلامى، جارەكادى بابەتن رەكەزنانى و نەزادگەرایىن سەرەتلىدا و گەشەكىر، ب جورەكى كو زانستى نەزاد ناسىن ببۇو زانستى دەستتەلەتداران، و هەفرىكىيەكا دۇزار دنابېرا عەربەب و فارساندا رويدا كو ھەرنئىك ژوانا دەپيا بەها و سەنگ و رەسەنەتىيىا نەزادى خۇ دىيارىكەن ل سەر حسىيە نەزادىن ئېك دوو و مللەتىيەن دىتر يىين بەشدار دەچقانى ئىسلامىدا ب رىكا دارشتنا بەلگەيىن ديرۆكى و چىرۇكىيەن ئەفسانەيىي يىين قەھاندى و خەملاندى، كو دەركەفتىن بزاڭا شعوبىيەتى (الحركة الشعوبية) نموونەيەكا زىندىيە ل سەر ۋىن چەندى، بىن رەنگى نەزادى كوردى دنابېرا واندا تووشى حەليانى ببۇويە و بەرپىلىن شىواندن و زانابىنى كەفتىيە زانا و نقيسمەر و ديرۆكناسىيەن مەزى بەمامى كەفتىنە دېن كارتىيەكىرنا وان و ئاخفتىنەن وان يىين دووبارەكىرى و ل سەر زىيەدەكىرى يان زى ل سەر بىيەنگ ببۇينە وەك نىشاناتا رازىبۈونى.
- ژلايىن ديرۆكىيە ديرۆكناسىن عەرب مەسعودى ئېكەم كەسە دېرتۈوكا خويما ب ناقى (مروج الذهب) دا سەرەتاتىيىا ئەفسانەيىيا نەزادى كوردى و گەرىدىاناوى ب نقشى ئەجنه يىين سەرەتمىن سلىيەمان پەيامبەرى قەگىزاي، ھەرۋەسا ژلايىن ئايىنىقە زانايىن ناقدارى شىعە مەزھەب ئەلکولەيىنى ئېكەم كەسە دېرتۈوكا خويما ب ناقى (الكافى) دا بابەتنە ھەزمارتنا كوردان وەك تىرىھىيەك ڙ ئەجنه يان و نەدروستى و

حەرامبۇون و كەراھەتا كىرين و فروتن و تىكىھەلى و سەرەدەريا دەگەل كوردان
قەگىزاي و پەسەندىرى.

- بىي جوداھىيا مەزھەبى مەزنە زانا و نقيسەر و دىرۋەكاناسىن مەزھەبى شىعى و سووننى
درېسى و خەمسارى نەكىريه ژ توماركىن و قەگىران و شروۋەكىن و پەسەندىكىن
سەرهاتىيەن نفس و نەزاد و وىنە و كلتورى كوردى گۈرۈددەن ب چىرۇكىن قەھاندىيەن
ئەفسانەيى وەك ئەجنه و ئەزىزەك و ئەھرىيمەنان و تاكىن كوردى پىناسە دەمن ب
جەرك ئەستور و دەشتەكى و بىن مەزى و نەزان و دەرگەھشانىن جەھنەمى.

- ژىددەر و شويىنهوارىن ۋان رويدان سەرەھاتى و قەگىرانىن ئەفسانەيى يىن پىن نەزادى
كوردى گۈرۈددەن ب ئەجنه و ئەھرىيمەنان قە دناف پەرتۈوكىن تەورات و تەلمۇود و
شروعەكارىيەن مەزنە مۇفەسرىن ئىسلامىدا ھاتىيە، بەلۇن بھىچ بەنگەكىن پەيوەندىيە
ۋى نە گۈرۈدەيە ب كوردان ۋە و ئامازە ب ناشىن كوردان نەھاتىيەدان. لىن ئەفچەندە
بۇويە ژىددەرەك بو ھندەك زانا و نقيسەر و دىرۋەكاناسىن دەمارگىر ل سەر زىددەبکەن و
نەرين و هزر و پلانىن خويىن قرىتى ل سەر ئەقى بىنیاتى ب دارىتىن.

- سەبارەت ب نەزادى كوردان و گۈرۈداندا وئى ب ئەفسانەيى زوحاكى ياخود ئەزىزەھاكىشە،
داستانەكى ئەفسانەيى و د پىچەرى لۆزىك و زانست و دىرۋەكىدا ھىچ بەها و سەنگا خو
نىيە، كو ئەفسانەكى دارشتىيَا فارسييَا ئامانجدارە، مەرمۇم ژى نەشارستانىكىن و
كىشىكىن و بىن بھاكرنا تاكىن كوردى و نەزادى كوردانە ژلايەكىن ۋە، شىۋاندىن و
بەرزەكىن و زنافبرىنا ناف و شارستانىيەتا دەولەتتا باپىرىن كوردان مىدىيَا نە و
نەشرينكىندا وىنەيىن دووماھىيەك شاھن قىن دەولەتن شاھ ئەستىيەك كوردى و
دانەنیاسىندا وى ب خوين مىڭ و دىرىنە و نەشارستانى ژلايەكى دېشە، زىدەبارى زەفراندىن و
گۈرۈداندا يادا نەورۇز و سەرسالا كوردى بۇ يادا رۆز و سالا كەفتەن و ھەلۋەشاندا
دووماھىيەك شاھ و دەولەتتا كوردىيَا مىدى ب رىكى داستانەكى ئەفسانەيى بىن بىنەما و
بىن بەها.

ئىدىھر

ئىدىھر ب زمانى كوردى

- بدلىسى، مير شەردەخان، ٢٠٠٦، شەرەفنامە_ مىزۇوى مالى میرانى كوردستان، و: مامۆستا ھەزار، دەزگای چاپ و بلاوکراوهى ئاراس، ھەولىت، ج. ٣.
- حەممە كەلەپىم، حەسەن مەحمود، ٢٠١٣، ز، كوردستان لەبەردهم فتوحاتى ئىسلامىدا، بەلاوکراوهەكانى پەرۋەزى تىشك، سلىمانى، ج. ٥.
- خەسپاك، دشاڭر، ٢٠٠٥، ز، كورد و مەسەلەي كورد، و: ئەمچەد شاكەلى، بلاوکراوهەكانى ئاراس، ھەولىت، ج. ٢.
- مەخدوم، مەنسۇر، گەرنگى كورد و كوردستان لە قوناغە مىزۇويەكانى ئىران، وزارتى روشەنبىرى بەرىيەپەرایەتى خانەي وەركىران.
- مەندىلاۋى، د.مەممەد محمود، ٢٠١٢، ز، مىزۇو و شارستانيەتى كورد، و: مەممەد وسمان، دار المعرفه، ج. ٢.
- مەولود، ئىبراھىم حەسەن مەولود، ٢٠٠٧، ز، پىككاهاتەي ئەفسانەي كوردى، چاپخانەي رەنج، سلىمانى.
- ئىدمەننس، سىسىل جۇن، ٢٠٠٤، ز، كورد تۈرك عەرب، و: حامىد گەردى، بلاوکراوهەكانى ئاراس، ھەولىت، ج. ٢.

ئىدىھر ب زمانى عەرمىبى

- القران الكريم
- ابن الجوزي، أبي الفرج، ١٩٨٤، م، زاد المسير في علم التفسير، المكتب الإسلامي، بيروت، ج. ٧، ط. ٣.
- ابن النديم، محمد بن اسحاق (ت: ٤٣٨ھـ)، (١٩٧٨م)، الفهرست، دار المعرفة، بيروت، ط. ٢.
- ابن تيمية، الإمام تقى الدين، ١٩٨٧م، الفتاوی الكبرى، دار الكتب العلمية، بيروت، ج. ٥.
- ابن تيمية، شيخ الإسلام، ١٩٩٥م، مجموع فتاوى مجمع ملك فهد لطباعة مصحف الشريف، المدينة النبوية، ج. ١٣ - ج. ٢٨.
- ابن حجر العسقلاني، الحافظ شهاب الدين، ١٩٩٥م، تلخيص الخبر فى تخريج أحاديث الرافعى الكبىن مؤسسة قرطبة.
- ابن حمدون، محمد بن الحسن (ت: ٥٥٦ھـ)، ١٤١٧ھـ، التذكرة الحمدونية، دار صادر، بيروت، ج. ٩.
- ابن عساكر، الحافظ عبدالله، ١٩٩٨م، تاريخ مدينة دمشق، دار الفكر، دمشق، ج. ٦٨.
- ابن كثیر، الحافظ عماد الدين، (١٩٨٢م)، تفسير القرآن العظيم، دار الكتب العلمية_ دار المعرفة، بيروت، ج. ٣.
- ابن منظور، أبو الفضل جمال الدين، (ت: ٧١١ھـ)، ١٤١٤ھـ، لسان العرب، دار صادر، بيروت، ج. ٣، ج. ١٢، ط. ٣.
- أبو السعود، ١٩٩٤م، تفسير أبي السعود، دار إحياء التراث العربي، بيروت، ط. ٤، ج. ٦.
- الآبى، أبي سعد بن الحسين (ت: ٤٢١ھـ)، ٢٠٠٤م، نثر الدر في المحاضرات، دار الكتب العلمية، بيروت، ج. ٧.

- الأصبهاني، عبدالله أبي الشيخ، ١٤٠٨هـ، كتاب العظمة، تحقيق، رضاء الله بن محمد ادريس المباركفورى، دار العاصمة، رياض، ج.٥.
- أغلتون، ويليام، ٢٠٠٦م، القبائل الكردية، ت: د. احمد الخليل، مؤسسة مكريانى للطباعه و النشر، اربيل.
- البحاراني، الشيخ يوسف، ١٩٨٥م، الحدائق الناضرة في احكام العترة الطاهرة، دار الأضواء، بيروت، ج.١٨.
- البدلسي، شرف خان، ٢٠٠٦م، شرفنامه_في تاريخ الدول و الإمارات الكردية، ت: محمد علي عوني، دار الزمان، دمشق، ط٢.
- البروجردي، الحاج آقا حسين، ١٤١١هـ، جامع احاديث الشيعة في احكام الشريعة، ج.١٨.
- البغوي، أبي محمد الحسين (١٩٨٧م)، تفسير البغوي معالم التنزيل في التفسير والتأويل، دار الفكر _ دار المعرفة، بيروت، ج.٤.
- بوا، توما، ٢٠١٠م، الكرد، ت: صلاح عرفان، مركز الدراسات الكوردية (كوردولوجي)، السليمانية.
- بولاديان، آرشاك، ١٩٩٤م، مسألة أصل الأكراد في المصادر العربية، مركز الإمارات للدراسات و البحوث الاستراتيجية.
- الشعالي، أبي المنصور، ١٩٦٣م، غرر ملوك الفرس و سيرهم، طهران.
- الجزائري، السيد عبدالله (ت: ١١٨٠هـ)، التحفة السننية (مخطوط).
- الحلبي، علي المطهر، منتهي المطلب، ج.٢.
- الحويني، الشيخ جمعة العروسي، ١٤١٢هـ، تفسير نور التقلين، مؤسسة اسماعيليان للطباعة و النشر، قم.
- الخلوتى، اسماعيل حقي الحنفى، روح البيان، دار الفكر، بيروت، ج.٥.
- الخوارزمي، أبو عبدالله البلاخي (ت: ٢٣٨٧هـ)، مفاتيح العلوم، دار الكتاب العربي، ط.٢.
- الدوري، د.عبدالعزيز، ١٩٨٠م، الجنور التأريخية للشعوبية، دار الطليعة و النشر، بيروت، ط.٣.
- الدينوري، ابن قتيبة، المعارف، دار الكتب العلمية- بيروت.
- الذهبي، شمس الدين (ت: ٧٤٨هـ)، سير اعلام النبلاء، مؤسسة الرسالة، بيروت، ج.١٥، ط.٢.
- الرازي، فخرالدين، ١٩٨١م، مفاتيخ الغيب، دار الفكر، ج.١١.
- الراغب الأصفهانى، ١٩٩٩م، محاضرات الأدباء ومحاورات الشعراء و البلغاء، دار الأرقم بن أبي الأرقم، بيروت.
- الزبيدي، مرتضى الحسيني، ١٩٧١م، تاج العروس من جواهر القاموس، مطبعة حكومة الكويت، ج.٧.
- الزركلى، ١٩٨٦م، الأعلام، دار العلم للملايين، بيروت، ج.٨.
- الزمخشري، جار الله (ت: ٥٨٣هـ)، ربیع الأبرار و نصوص الأخيار، مؤسسة الأعلمى، بيروت، ج.٢.
- السباعي، محمد، ١٩٧٨م، النثر الفارسي منذ النشأة حتى نهاية العصر القاجاري، دار الثقافة، القاهرة.
- السبزوارى، محمد باقر، ١٤٢٣هـ، كفاية الأحكام، مؤسسة النشر الإسلامي، قم.
- السبكي، تاج الدين (ت: ٧٧١هـ)، ١٩١٨م، طبقات الشافعية الكبرى، دار احياء الكتب العربية، القاهرة، ج.٣.

- الشاهرودي، الحاج النمازي، ١٤١٩هـ، مستدرك سفينه البخار، مؤسسة النشر الإسلامي لجماعة المدرسين، قم، ج ٧_٩.
- الشوكتاني، ١٩٩٧م، فتح القدير، دار الوفاء، مصر، ج ٣.
- الشيخ الصدوق، ١٩٦٦م، علل الشرائع، المكتبة الحيدرية، نجف، ج ٢.
- الشيخ الصدوق، ١٤٠٤هـ، من لا يحضره الفقيه، منشورات جماعة المدرسين في حوزة العلمية، قم، ط ٢، ج ٣.
- الشيخ الكليني، ١٣٦٧هـ، الكافي، دار الكتب الإسلامية، طهران، ج ٥، ط ٣.
- صحيح أبي داود، الرقم: ٤٨٧٥.
- الصفوري، عبدالسلام (ت: ١٢٨٣هـ)، نزهة المجالس ومنتخب النفائس، المطبعة الكاستلية، مصر، ج ٢.
- الطبرى، ابن جرير، ١٩٦٨م، جامع البيان عن تأويل آى القرآن، مطبعة مصطفى البابى، القاهرة، ج ١٠.
- الطبرى، ابن جرير، ١٣٨٧هـ، تاريخ الرسل والملوك، دار التراث، بيروت.
- الطبطبائى، السيد علي، ١٤١٩هـ، رياض المسائل، مؤسسة النشر الإسلامي، قم، ج ٨.
- الطوسي، أبي جعفر، ١٩٦١م، تهذيب الأحكام دار الكتب الإسلامية، النجف، ج ٧، ط ٤.
- العاملى، زين الدين، ١٤١٤هـ، مسائل الأفهام الى تنتيج شرائع الإسلام، مؤسسة المعارف الإسلامية، ج ٣.
- العاملى، محمد بن الحسن، ١٤١٤هـ، تفصيل الوسائل الشيعية الى تحصيل مسائل الشريعة، مؤسسة ال البيت للإحياء التراث، قم، ط ٢، ج ١٧.
- العاملى، محمد جواد، ١٤٢٤هـ، مفتاح الكرامة فى شرح قواعد العلامة، مؤسسة النشر الاسلامي، قم، ج ١٢.
- العمري، ابن فضل الله (ت: ٧٤٩هـ)، مسائل الأ بصار فى ممالك الأمطار، المجمع الثقافى، أبو ظبى.
- العمري، شهاب الدين، ١٩٧١م، مسائل الأ بصار فى ممالك الأمصار، دار الكتب العلمية، بيروت، ج ٢.
- الغزالى، الإمام ابو حامد، ١٩٨٢م، احياء علوم الدين، دار المعرفة، بيروت، ج ٣.
- الفضلى، د.عبدالهادى، ١٤٢١هـ، أصول الحديث، مؤسسة أم القرى للتحقيق والنشر، بيروت.
- القرطبي، ١٩٦٧م، الجامع لأحكام القرآن، دار الكتاب العربي، القاهرة، ج ١١.
- القلقشندى، احمد الفرازى، ١٩٨٢م، صبح الاعشى فى صناعة الإنشاء، دمشق، ج ١٣.
- كان، د.مارغريت، ٢٠٠١م، ابناء الجن مذكرات عن الأكراد ووطنيهم، ت: نورا شيخ بكر، مطبعة خلود، دمشق.
- الكرياسى، محمد صادق، ٢٠١٨م، مع الكليني فى رحلته العلمية، بيت العلم للتابعين، بيروت.
- الكليني، محمد بن يعقوب (ت: ٣٢٩هـ)، أصول الكافي، منشورات الفجر، بيروت، ج ٢.
- ليزنبرغ، ميخائيل، الإسلام السياسي بين الكرد.
- مالمات، ابراهام، تدمور حاييم، ٢٠٠١م، العبرانيون وبنو اسرائيل في العصور القديمة، ت: د. رشاد الشامي، المكتب المصري، القاهرة.

- المجلسي، محمد باقر، ١٩٨١م، مرآة العقول في شرح أخبار آل الرسول، دار الكتب الإسلامية، طهران، ج ١٠ ط٢.
- المجلسي، محمد باقر، ١٩٨٣م، بحار الأنوار، مؤسسة الوفاء، بيروت، ط٢، ج ١٢ - ج ٤٤ - ج ٦٠.
- المرادي، أبي الفضل محمد خليل بن علي، ١٩٨٨م، سلك الدرر في اعيان القرن الثاني العشر، دار ابن الحزم، بيروت، ج ٤.
- المسعودي، التنبيبة والإشراف، دار الصاوي، القاهرة.
- المسعودي، ١٩٩٦م، أخبار الزمان، دار الأنجلوس، بيروت.
- المسعودي، أبي الحسن، (٢٠٠٥م، ١٩٧٣م)، مروج الذهب و معادن الجوهر، المكتبة العصرية - دار الفكر، بيروت، ج ٢، ط٥.
- المقريزي، تقى الدين، ٢٠١٠م، البدء والتاريخ، مطابع الهيئة المصرية العامة، القاهرة، ط٢، ج ٣.
- المناوي، عبدالرؤوف، ١٣٥٨هـ، فيض القدير في شرح الجامع الصغير من احاديث البشير النذير، مكتبة التجارية الكبرى، مصر، ج ٤.
- موسكاتي، سبتيينو، ١٩٨٦م، الحضارات السامية القديمة، ت: د. السيد يعقوب بكر، دار الروقي، بيروت.
- النجفي، الشيخ محمد حسن، ١٣٦٨هـ، جواهر الكلام في شرح شرائع الإسلام، چاپخانه حیدری، ج ٢٢.
- نويض، عادل، ١٩٨٨م، معجم المفسرين: من صدر الإسلام و حتى العصر الحاضر، مؤسسه نويض الثقافية للتأليف والترجمة والنشر، بيروت، ج ٢.
- ياقوت الحموي، شهاب الدين، ١٣٣٦هـ، معجم الأدباء المعروف بإرشاد الاربيب إلى معرفة الأديب، دار احياء التراث العربي، بيروت، ج ١٣.
- اليعقوبي، ١٣٥٨هـ، تاريخ اليعقوبي، مطبعة الغري، النجف، ج ٢.
- اليعقوبي، احمد بن واضح، ١٤٢٢هـ، البلدان، دار الكتب العلمية، بيروت.

زیدهرب زمانی هارسی

- اورشیدری، دجهانگیر، ١٣٧٧شـهـ، دانشنامه مزدیستنا، واژننامه تو چیخی این زردشت، چاپخانه سعدی، تهران.
- پور داود، ابراهیم، ١٣٣٨شـهـ، زرتشت نامه، ڪتابخانه گهواری، تهران.
- کیخسروی، عبدالله، ١٣٨١شـهـ، موصیبیت کرد بودن، ناشر خـگ سوم، تهران.
- فردوسی، ١٣٨٧شـهـ، شاهنامه، چاپ نیکا، تهران، ج ١٣.

زیدهرب زمانی ٿوسمانی (تورکی)

- خوجه، سعدالدین، ١٢٧٩هــ، تاج التواریخ، طبعخانه عامرة، استانبول، ج ٢.

زیدهرب زمانی ٿینگلیزی

- Koren – Steinsaltz, The William Davidson Talmud, Gittin 68b:15_19, 67b:11
- ڪوفارین ڙاڱستي
- زیال، سليم، ۱۹۷۱ء، الكردي بشر و انسان، مجلة العربي، العدد ١٤٦ عدد ممتاز.

أسطورة أصل الکرد عند العلماء والكتاب والمؤرخين دراسة تاريخية - نقدية - تحليلية

الملخص

تعد الکرد أحد أقدم أقوام الشرق الأوسط التي تعتبر مهد الحضارات، ولا شك ان هناك قصص وأساطير عده حول جذورهم وأصلهم، وقد حاول الكثير من الكتاب والمؤرخين الترك والعرب والفرس عمداً أن يقدموا صورة مشوهة حول ذلك، عن طريق بعض الدلائل الأسطورية غير المنطقية وغير العلمية لإثبات ان اصولهم تركية او فارسية او سامية او ان اصولهم ترجع الى الجن والعفاريت، والغايه من ذلك هو لطمس أصالتهم و إخفاء حضارتهم، وقد تم اختيار هذا الموضوع لدراسة اسطورة الأصل الکردي بشكل علمي تاريخي و ديني منطقي . ان تقوية شعور الحفاظ على القومية لها علاقة بمعارفه أصالتها والاعمال التي قام بها جادة الاجداد، علماً أن البحث والتقصي حول اصل الکرد عمل شاق، ذلك لأن المكتشفات الأثرية لا تقدم الحقيقة ولا تقطع الشك باليقين، فضلاً عن ان الکرد لم يهتموا بالشكل المطلوب بتاريخهم، ولهذا حاول اقرانهم من العرب والترك والفرس سلب قيمهم الحضارية، ودفعوا بكل ما هو سوء نحو الکرد، والا وهي من ذلك ان المؤرخين الکرد وتأثروا بهم وقد كتبوا آرائهم في كتاباتهم، والغاية من هذه الدراسة هو الوصول الى نتيجة علمية منطقية حول ذلك عن طريق دراسته علمية تحليلية بخصوص كافة الاساطير والرؤى العنصرية التي كتبت عن اصول الکرد، ونسف القصص والأساطير التي لا تمت الى الحقيقة بصلة.

الكلمات الدالة: الأسطورة الأصل الکردي، الجن، التاريخ، الدين، العلم.

The legend of Kurdish originality according to the scholars, writers and historian accounts a historical, critical and analytical study

Abstract

The Kurdish nation is considered to be one of the ancient nation in the Middle East, certainly there are many stories and legends related to their originality, development process and authentication. As some scholars, writers and historian especially Persian, Turks and Arabs deliberately showed the Kurdish authentication as a Turks and Persian also Samian nation through some legends and religion thoughts far from logic and scientific ideas also depicting the Kurds were ghost, monsters and dragons. They attempted greatly to unclear and disappear the originality and civilization of Kurds in order to affluence their civilization with the aim of exploring the legend of Kurdish originality through historical, religion, science and logical method.

Being unaware of the past it became having no attention to the future, its saying the grave has not had value, however development and feeling of protecting nation and freedom among the nations related to having of knowing originality and cultural of their fatherlands. Working on showing the Kurdish originality is an awkward, as the agrological sites have not given correct details on the authentication of Kurds, also the Kurds have not paid much attention to their originality meanwhile the Arabs and Turks picked up all Kurdish value for themselves, furthermore took every invaluable, dirty and legend things into account for Kurds and The Kurdish writers and historian being effected through their thoughts so have taken their ideas into their accounts.

The aim of this study to took historical, religion, scientific, logical, society and through critical and exploration in order to show general results upon those legends and incorrect and illogical thoughts on the Kurdish thoughts through foreigner scholars, historian and writers and have paid attention, with the aim of showing as a historical picture, truthful and religion thoughts especially via scholars, historian, writers of neighbor nations. Likewise, origin of authentic nation owner of six thousand years history to write story and legend far from logical ideas. This study attempts to show some critical thoughts that related to the legend of Kurdish originality such as the level of Kurdish originality legends in thoughts of history, science, logical and religion? How much these legends effected on the authentication of Kurds, Writers, individuals, historian and Kurdish society? In other words, who paid much attention to these legends, what were the reasons and objectives behind of them?

Keywords: *Legends of Kurdish originality, ghost, monster, History, religion.*